

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Katedra bohemistiky

MAGDALÉNA ŘIHÁKOVÁ

Česká filologie

**REGIONÁLNĚ PŘÍZNAKOVÉ PRVKY V LEXIKU
MLADÉ GENERACE NA ZNOJEMSKU**

REGIONALLY MARKED ELEMENTS IN THE LEXICON OF THE YOUNG GENERATION IN
ZNOJMO REGION

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Jodas

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala sama, pouze s pomocí literatury, která je uvedena níže.

V Olomouci dne 10. května 2010

Magdaléna Řiháková

Děkuji doc. PhDr. Josefu Jodasovi za odborné vedení diplomové práce, učitelům a studentům Gymnázia a Střední pedagogické školy ve Znojmě za spolupráci při dotazníkovém výzkumu.

OBSAH

1	Úvod	6
1.1	Předmět a cíl práce	6
1.2	Charakteristika zkoumané oblasti	7
1.2.1	Germanizace ve Znojmě	8
1.2.2	Jazyková různorodost regionu	9
1.3	Dosavadní výzkumy a odborná literatura	9
2	Metody studia nářečí	11
2.1	Dotazník 1	11
2.2	Dotazník 2	12
2.3	Údaje o respondentech	13
2.3.1	Regionální původ respondentů	13
2.3.2	Věková struktura respondentů	14
2.3.3	Údaje o rodičích respondentů	15
3	Stručný přehled hláskosloví a tvarosloví na Znojemsku	17
3.1	Jazyková charakteristika regionu	17
3.1.1	Charakteristika znojemského nářečí	18
3.1.1.1	Znojemský nářeční typ v dosavadní literatuře	18
3.1.2	Prvky znojemského nářečí v současnosti	19
3.1.3	Výskyt obecně českých prvků	21
4	Lexikum	23
4.1	Vybrané výrazy pro výzkum lexikální složky	24
4.1.1	Bakulovat se	24
4.1.2	Hrča	24
4.1.3	Osýpky	25
4.1.4	Šráky, šle	26
4.1.5	Lukše	27
4.1.6	Křídla	27
4.1.7	Křidlice	28
4.1.8	Kél	29
4.1.9	Cigánit	29
4.1.10	Nači(e)ní	30
4.1.11	Pampeliška	31
4.1.12	Škvor	32
4.1.13	Je kluzko	32
4.1.14	Prostěradlo	33
4.1.15	Uhodit se	34

4.1.16	Překážet	35
4.1.17	Zkazit	36
4.1.18	Rozsvítit	37
4.1.19	Knedlík	37
4.1.20	Syrečky	38
4.1.21	Houska	39
4.1.22	Vařečka	40
4.1.23	Sběračka	41
4.1.24	Uzel	41
4.1.25	Slánka	42
4.1.26	Vesnice	43
4.1.27	Hůl	43
4.1.28	Peřina	44
4.1.29	Polštář	45
4.1.30	Nárt	45
4.1.31	Kvítí	46
4.1.32	Líný	46
4.1.33	Míchaná vejce	47
4.1.34	Šilhavý	48
4.1.35	Na bok / bokem x na stranu / stranou	48
4.1.36	Větev	49
4.1.37	Slupka	49
4.1.38	Příkop	50
4.1.39	Rozinka	51
4.1.40	Klíště	51
4.1.41	Hroznové víno	52
4.1.42	Plesnivý	53
4.1.43	Chudý	54
4.1.44	Pupík	55
4.2	Vybrané germanismy pro výzkum lexikální složky	56
4.2.1	Výsledky provedeného výzkumu podle frekvence užití	58

5	Závěr	59
----------	--------------	-----------

6	Anotace	61
----------	----------------	-----------

7	Seznam použité literatury	62
----------	----------------------------------	-----------

8	Seznam příloh	64
----------	----------------------	-----------

1 Úvod

V běžné komunikaci se vyskytují různé prvky národního jazyka. Takový projev, který by patřil pouze jedinému z nich (a to buď projevu čistě spisovnému, nebo naopak čistě dialektickému, popřípadě interdialektickému), se nepředpokládá. „Vydeme z faktu, že každý jazykový projev má kořeny v tradici mluveného jazyka. Z tohoto hlediska se pak mohou obce rozdělit na dva typy – na místa s ustálenou jazykovou tradicí, jejímž podkladem je tradiční nářečí (ovšem v různém stupni nivelizované) a na místa bez tohoto tradičního zázemí.“¹ A právě tato druhá varianta je zřejmě pro Znojmo příznačná. Důvodem by mohla být poloha města. Znojemska leží v jižní části jihozápadní Moravy. Do mluvy v tomto areálu přesahují české prvky. Jelikož město sdílí hranice s Rakouskem, pronikání slov německého původu do mluvy v daném regionu mělo od nepaměti velký vliv. Také díky migraci po druhé světové válce došlo k transformaci jazykové struktury obyvatel. Lze předpokládat, že vlivem těchto faktorů bude podíl moravských prvků nižší než v moravském vnitrozemí.

Jazyk na Znojemska je v současné době velmi různorodý. Tato heterogenita se objevuje zejména u mladší generace, jejíž jazykový projev je formován třemi základními aspekty. Jsou to jazykové zvyklosti rodiny, dále kolektiv, ve kterém se mluvčí pohybuje, a v neposlední řadě je to mluvený spisovný jazyk v hromadných sdělovacích prostředcích a jazyková výchova ve škole.² Uvedené faktory rovněž ovlivnily současnou podobu znojemské mluvy.

Údajná expanze regionální obecné češtiny za hranice svého areálu, užívání germanismů v současnosti a existence tzv. znojemského nářečí, které bylo dříve považováno za specifický jižní středomoravský dialekt, mě přiměly k prozkoumání mluvy u mladé generace na Znojemska.

1.1 Předmět a cíl práce

Cílem této bakalářské diplomové práce bylo vysledovat (na základě dotazníkového výzkumu) podíl tradičních nářečních prvků v lexiku současné mladé generace na Znojemska a zjistit, do jaké míry se v mluvě odrážejí faktory nastíněné

¹ Krčmová, M.: *Jazyk mládeže na Moravě*. Naše řeč 60, 1977, s. 114.

² Tamtéž, s. 113.

v úvodu práce. Mou snahou bylo mj. prozkoumat, zda je jazyková situace jednotná v celém regionu, nebo se tu projevuje rozdíl mezi prostředím městským a venkovským.

V práci jsem ověřila, popř. zpřesnila některé údaje z *Českého jazykového atlasu*³, z *Jazykového atlasu jihozápadní Moravy*⁴ a z článku *Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě*.⁵

Vedle specifických česko-moravských ekvivalentů jsem prozkoumala znalost germanismů, neboť jejich zvýšený výskyt byl pro znojenskou mluvu typický.

Kromě lexika jsem stručně nastínila problematiku tvaroslovnou a hláskoslovnou, ovšem pouze z hlediska základních obecně českých prvků a charakteristických rysů tzv. znojenského nářečí.

1.2 Charakteristika zkoumané oblasti

Znojmo patří mezi nejstarší města v České republice. Je významným kulturním a hospodářským centrem jihozápadní části jižní Moravy. Počet obyvatel se pohybuje kolem 36 000. Znojmo má velmi příznivou nadmořskou výšku (289 m n. m.) a vhodné klimatické podmínky, díky kterým je město charakteristické pro své potravinářské a zemědělské zaměření. Historický střed Znojma získal v roce 1971 status městské památkové rezervace. Roku 1992 bylo údolí řeky Dyje vyhlášeno Národním parkem Podyjí.

Díky archeologickým nálezům se prokázalo, že byla oblast osídlena již v období mladšího neolitu. Od 6. století, kdy Slované přišli na Moravu, bylo už místo obydleno nepřetržitě.

Kolem roku 1030 byl ve Znojmě založen hrad jako sídlo přemyslovského údělného knížete. Králem Přemyslem Otakarem I. bylo Znojmo v roce 1226 povýšeno na město královské, avšak na německém právu. Do nového města byli zváni kolonisté, převážně z Dolních Rakous a Německa, usazovali se nejen v samotném městě, ale i v jeho blízkém okolí.

³ *Český jazykový atlas I., II., III., IV., V.* Praha 1993, 1997, 1999, 2002, 2005.

⁴ Čižmárová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy.* Brno 2000.

⁵ Minářová, E., Müllerová, E.: *Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě.* In: *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe.* Praha 1988, s. 177–185.

1.2.1 Germanizace ve Znojmě

Díky pohraniční poloze města měla němčina na jazykový vývoj ve Znojmě velký vliv. Ve druhé polovině 19. století se národnostní problémy s Německem vyhrotily. Německý magistrát se v roce 1869 zřekl titulu královské město. Roku 1870 ve Znojmě působily dva národnostně zaměřené spolky. Byla to česká Beseda Znojemska a Německý občanský spolek. O necelých třicet let později německý magistrát striktně zakázal úřadování v českém jazyce. „Obecní vyhlášky bývaly vydávány německy a česky, ale vše přestalo r. 1897, když vydána byla známá nařízení jazyková. R. 1890 bylo načítáno ve Znojmě mezi 14516 obyvateli 1797 Čechův. Dle odhadu jest jich aspoň 3700–4000.“⁶

Na počátku 20. století ve Znojmě existovaly dva typy nářečí: nářečí české („Mluva lidu v českých obcích Znojemska jest podřečím hanáckého nářečí. Sklonění i časování jsou venkoncem hanácké.“⁷) a nářečí německé, shodné s nářečím dolnorakouským. František Václav Peřinka se v *Historickém místopisu*⁸ zmiňuje o nadměrném užívání cizích slov přejatých z němčiny. „V některých osadách, které jsou velmi blízko národnostního rozhraní nebo přímo na hranici národnostní, je mluva velmi zohyděna slovy německými, zpotvořenými pouze na český jazyk.“⁹

Napětí mezi českou a německou národností na území Znojma bylo stále větší. Vyvrcholením bylo vyhlášení tzv. Německé jižní Moravy se Znojmem v čele roku 1918. K nově vzniklému Československu bylo město připojeno až 18. prosince 1918. Tento stav však netrval dlouho. Roku 1938 bylo Znojmo přičleněno k Velkoněmecké říši. Součástí Československa se Znojmo definitivně stalo až po druhé světové válce.

Po odsunu podstatné části obyvatel německé národnosti na základě Benešových dekretů začalo velké osídlování pohraničí českých zemí. Tímto procesem v letech 1945–1948 došlo ke změnám národnostním, a současně tedy ke změnám v jazykové struktuře obyvatel.

Nástupem komunistického režimu v roce 1948 byly uzavřeny hranice s Rakouskem a na čtyřicet let byl potlačen aktivní příhraniční styk. Poválečná celospolečenská nálada, vzbuzující odpor ke všemu německému, narušila dosavadní styl mluvy, který byl velmi bohatý na germanismy.

⁶ Peřinka, F. V.: *Historický místopis; Znojmský okres*. Brno 1904, s. 25.

⁷ Tamtéž, s. 28.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž, s. 28.

Národnostní složení obyvatel ve Znojmě v letech 1910, 1921, 1930 a 2001 přehledně ukazuje následující tabulka¹⁰ (číselné hodnoty vypovídají o tom, k jaké národnosti se občané sami přihlásili).

	1910	1921	1930	2001
celkový počet	18 825	21 197	25 855	35 915
z toho Čechů	2 366	11 691	16 139	34 319
z toho Němců	16 090	7 988	8 347	51

1.2.2 Jazyková různorodost regionu

Za komunistického režimu se Znojmo stalo městem kasáren. Byla sem umístěna armádní vojska i Pohraniční stráž ministerstva vnitra. Sloužili zde muži z celého Československa a postupně se začlenili do života ve znojemském okresu. Kontakty s místním obyvatelstvem způsobily výrazné ovlivnění vývoje jazyka v této oblasti. Mnoho vojáků se na Znojemsku usadilo natrvalo a ze svého původního bydliště přineslo regionu nové jazykové prvky.

1.3 Dosavadní výzkumy a odborná literatura

První práce zabývající se znojemským nářečním typem se objevují ve druhé polovině 19. století. Autoři se v nich věnují zejména charakteristice a výskytem tzv. redukované střední středové samohlásky.¹¹ Neexistuje však žádná starší nářeční monografie, jež se podrobně zabývá vymezením znojemského nářečního typu, který v dnešní době nelze, ani na základě starší literatury, ani nářečním výzkumem v daném regionu, úplně rekonstruovat.

Rozsáhlé pětisvazkové dílo, které se věnuje nářeční situaci v České republice, je *Český jazykový atlas*.¹² První tři svazky představují ucelený pohled na lexikální rozdíly ve slovní zásobě i s rozdíly slovotvornými a nepravidelnými variantami

¹⁰ Jurásek, V., Adam, E.: *Soužití Čechů a Němců na Znojemsku 1938–1945*. Znojmo 2006, s. 17.

¹¹ Viz podkapitulu 3.1.1.1.

¹² *Český jazykový atlas I., II., III., IV., V.* Praha 1993, 1997, 1999, 2002, 2005.

hláskoslovnými. Čtvrtý svazek přináší „pohled na nářeční rozrůznění jevů tvaroslovných (morfologických). Sleduje tedy rozdíly v gramatických formách ohebných slov.“¹³ Pátý díl se zabývá hláskoslovím, obsahuje také části věnované syntaktickým jevům a adverbiím. Nářeční výzkum pro *Český jazykový atlas* byl proveden v 60. a 70. letech na „tzv. opěrné síti bodů (každý bod znamená obec, která reprezentuje 5–20 obcí okolních, podle hustoty osídlení).“¹⁴ Z obcí bývalého znojemského okresu byl výzkum uskutečněn v Oslavicích, Rešicích, Slatině, Ctídrovicích, Olbramkostelu, Mašovicích, Plavči, Morašicích a Jezeřanech.

Jedinou publikací, v níž byl samostatně podán popis nářečí ve znojemském regionu, je *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*.¹⁵ Libuše Čižmárová ve své monografii zkoumá místní specifika v oblasti lexikální, slovtvorné, tvaroslovné i hláskoslovné.¹⁶ Na mapách je zachycen „vývoj územního rozložení určitého souboru nářečních výrazů v průběhu zhruba dvou generací, a to v oblasti jižního Třebíčska, Moravskobudějovicka, Znojemska a Moravskokrumlovska.“¹⁷ Pro výzkum autorka vybrala velmi specifické výrazy, které se v běžné mluvě nevyskytují, jsou mladší generaci neznámé a postupně zastarávají. Zaměřila se např. na oblast: **zvířat a rostlin** (zkoumá nářeční ekvivalenty ke slovům *sýček, čejka, koroptev, housenka, čmelák, vos, netopýr, chroust, borovice, pýchavka, ostružiny, šerík, vlčí mák, dýně, šťovík* atd.), **hospodářství a zemědělství** (v této kategorii je výběr výrazů nejspecifičtější: *směska na krmení dobytka, rozházené seno z kopek na dosušení, plachta na trávu, odhrnovačka pluhu, rukojeť kosy, stroj na čištění obilí, kožené ošití cepu, nařezaná sláma, vůz s prkennými postranicemi, první mléko po otelení, dřevo, na které se věší zabité prase* atd.), **řemesla a domácích potřeb** (*nádoba na míchání malty, čistit studnu, špalek na sekání dřeva, březové koště, truhla na mouku, nálevka, cedítka na čaj, kvedlačka* atd.), **potravin** (*škubánky, patka chleba, sražená část chleba při kůrce* atd.).

Hlavním smyslem práce je pro autorku „postížení obecných vývojových tendencí v našich nářečích pomocí jazykovězeměpisné metody.“¹⁸

¹³ *Český jazykový atlas IV*. Praha 2002, s 5.

¹⁴ Čižmárová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*. Brno 2000, s. 14.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Vedle sebe postavila nářeční situaci ve druhé polovině 50. let a v roce 1993. V závěru práce rozdíly komentuje.

¹⁷ Čižmárová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*. Brno 2000, předmluva.

¹⁸ Tamtéž.

2 Metody studia nářečí

Nářečí lze zkoumat dvěma základními metodami: metodou přímého výzkumu v terénu (dialektolog zaznamenává mluvený projev pomocí nahrávek) a metodou dotazníkovou, podle mnohých lingvistů méně přesnou, avšak vhodnou pro zkoumání větších oblastí a měst. Badatel se v dotaznících může zaměřit na specifické prvky místního dialektu, materiál je získaný v kratší době než při práci v terénu. Jednou z největších výhod dotazníkového výzkumu je fakt, že lze jednoduše získat data stejného typu (nestejnorodost materiálu může u výzkumu v terénu způsobit problémy). Ty se posléze dají mezi sebou snadněji porovnávat a vyhodnocovat. Dalším plusem této metody je menší vliv mimojazykových faktorů, které mohou získaný materiál ovlivnit.¹⁹

Já jsem si pro výzkum stavu jazyka u mládeže na Znojemsku vybrala právě metodu dotazníkovou. Důvodem byl zejména větší počet jevů, které jsem si dala za cíl prozkoumat.

Výsledky dotazníku mohou ovlivnit dva faktory. První z nich záleží na badateli. Je velmi důležité, jakým způsobem dotazník sestaví. Druhý faktor pak závisí na respondentech, jejich pravdivosti a pečlivosti při vyplňování. Důvěru jsem vložila ve studenty Gymnázia a Střední pedagogické školy ve Znojmě.

Při sestavování dotazníku jsem vycházela především z údajů v *Českém jazykovém atlasu* a jako rodilá mluvčí také z osobních zkušeností.

2.1 Dotazník 1

V úvodu dotazníku respondenti vyplnili základní socio-demografické údaje. Zajímala jsem se o věk, bydliště, místo narození a místa delších pobytů od narození po současnost (tento údaj vyplnili také o rodičích). Dotazník se skládal z pěti odlišných částí, čtyři z nich byly zaměřeny na slovní zásobu.

Prvním úkolem bylo označit výrazy číslem 1–3 dle uvedené vysvětlivky (1 = výraz užívám, 2 = výraz znám, ale neužívám, 3 = výraz neznám). Abych si ověřila pravdivost tvrzení respondentů, jejich dalším úkolem bylo přiřadit ke slovu spisovný ekvivalent, popř. slovo vysvětlit (pouze v případě, když student výraz zná). Vybrala jsem taková slova, která se podle *Českého jazykového atlasu* na Znojemsku užívají,

¹⁹ Cuřín, F. a kol.: *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Praha 1964, s. 165.

ačkoli je ve svém jazykovém povědomí nemám. Zahrnula jsem rovněž několik charakteristických moravismů.

V dalším bodě bylo mým cílem bezprostřední vybavení významu uvedeného slova. Vybrala jsem tři výrazy, které mají (kromě významu uvedeného ve *Slovníku spisovné češtiny*²⁰) na většině území Moravy další, pro tuto oblast specifický význam. Zajímalo mě, zda se studentům vybaví právě tato „typická moravská varianta“. Překvapilo mě, že se v dotaznících objevily také výrazy, které jsem nepředpokládala.²¹

Třetí bod mého dotazníku byl nejrozsáhlejší. Respondenti ve větách označili pro ně nejpřirozenější a nejčastější tvary a výrazy. Šlo vždy o dvě a více možností. Studenti vybírali výraz jeden nebo dva, popř. ho sami dopsali. Měli také za úkol vysvětlit významový rozdíl mezi slovy *pokazit x zkazit* a *houska x pletýnka*, pokud ho cítí.

Ve čtvrtém úkolu měli studenti napsat k uvedeným slovům ekvivalenty, které by použili v přirozeném mluvním projevu. Pozornost jsem věnovala takovým slovům, která by měla mít ve znojenském regionu dle údajů z *Českého jazykového atlasu* specifický nářeční ekvivalent. S většinou jsem se však nikdy nesetkala.

Poslední úkol byl zaměřen na morfologickou problematiku, avšak pouze okrajově. Ukázat ucelený obraz tvarosloví u mládeže na Znojemsku nebylo cílem této práce. Respondenti doplnili chybějící koncovky slov, každé slovo bylo naznačeno několika počátečními písmeny.

2.2 Dotazník 2

Druhý dotazník, provedený ve stejných třídách jako dotazník první, jsem zaměřila na znalost germanismů, které se v minulosti na Znojemsku běžně užívaly. Do průzkumu jsem vybrala 34 slov německého původu. Respondenti u daných slov volili ze tří možností (germanismus znám a užívám, znám, avšak neužívám, neznám).

Vedle znalosti germanismů jsem se ve druhém dotazníku soustředila na jevy tvaroslovné a hláskoslovné (konkrétně na obecně české prvky a prvky tzv. znojenského nářečí). Studenti vybírali z možností, popř. sami dopisovali tvar slova, který by užili v běžné mluvě.²²

²⁰ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha 2006.

²¹ Druhý úkol dotazníku je graficky vyhodnocen v příloze práce.

²² V pátém úkolu prvního dotazníku a v dotazníku druhém jsem na vybraných jevech pouze ověřovala, zda mé jazykové povědomí souhlasí s řečovým územ současně mladé generace v daném regionu.

2.3 Údaje o respondentech

Dotazník vyplnilo celkem 100 studentů Gymnázia a Střední pedagogické školy ve Znojmě. Jako vzorek byla záměrně vybrána polovina respondentů z města a polovina z menších obcí, aby bylo možné výsledky navzájem porovnat.

2.3.1 Regionální původ respondentů

oblast	počet respondentů	% vyjádření
Město Znojmo	50	50,0
Obce v okolí Znojma	50	50,0
Celkový počet respondentů	100	100,0
Konkrétní rozpis sledovaných obcí²³		
Práche	4	4,0
Božice	3	3,0
Kuchařovice u Znojma	3	3,0
Horní Dunajovice	2	2,0
Hostěradice	2	2,0
Jaroslavice	2	2,0
Suchohrdly u Znojma	2	2,0
Šatov	2	2,0
Valtrovice	2	2,0
Vranov nad Dyjí	2	2,0
Žerotice	2	2,0
Bezkov	1	1,0
Břežany	1	1,0
Dobšice	1	1,0
Dolní Dubňany	1	1,0
Dyjákovice	1	1,0
Grešlové Mýto	1	1,0
Havraníky	1	1,0
Hodonice	1	1,0
Hrušovany nad Jevišovkou	1	1,0
Jevišovice	1	1,0
Jiřice u Miroslavi	1	1,0

²³ Viz mapu v příloze.

oblast	počet respondentů	% vyjádření
Konkrétní rozpis sledovaných obcí ²⁴		
Křídlovky	1	1,0
Lukov	1	1,0
Mikulovice	1	1,0
Miroslav	1	1,0
Olbramkostel	1	1,0
Olbramovice	1	1,0
Oleksovice	1	1,0
Plaveč	1	1,0
Šanov	1	1,0
Šumná	1	1,0
Tasovice	1	1,0
Těšetice	1	1,0
Výrovice	1	1,0

2.3.2 Věková struktura respondentů

Jelikož jsem se zaměřila na zkoumání běžně mluveného jazyku u adolescentů a pubescentů, průměrný věk respondentů je 16,6 let. Rok narození dotazovaných se pohybuje v rozmezí let 1990–1995.

VĚKOVÁ STRUKTURA RESPONDENTŮ				
věk	město	venkov	celkem	% vyjádření
14	2	5	7	7,0
15	14	12	26	26,0
16	13	9	22	22,0
17	5	5	10	10,0
18	6	9	15	15,0
19	10	10	20	20,0

²⁴ Viz mapu v příloze.

2.3.3 Údaje o rodičích respondentů

oblast	počet respondentů	% vyjádření	
Oba rodiče ze Znojemska	62	62,0	
Alespoň jeden rodič z jiné oblasti	38	38,0	
Celkový počet respondentů	100	100,0	
Rozpis míst mimo Znojemsko, odkud pochází alespoň jeden z rodičů			
kraj	místo	počet	%
Jihočeský	Český Krumlov	1	1,0
	Veselí nad Lužnicí	1	1,0
		2	2,0
Jihomoravský	Brno	6	6,0
	Kyjov	1	1,0
	Zaječí	1	1,0
		8	8,0
Liberecký	Harrachov	1	1,0
		1	1,0
Moravskoslezský	Frýdek-Místek	1	1,0
	Karviná	1	1,0
	Ostrava	2	2,0
	Třinec	1	1,0
		5	5,0
Olomoucký	Prostějov	1	1,0
		1	1,0
Pardubický	Moravská Třebová	1	1,0
		1	1,0
Praha	Praha	3	3,0
		3	3,0
Ústecký	Teplíce	1	1,0
	Ústí nad Labem	2	2,0
	Varnsdorf	1	1,0
		4	4,0
Vysočina	Jemnice	1	1,0
	Jihlava	3	3,0
	Pelhřimov	1	1,0
	Třebíč	4	4,0
		9	9,0

Rozpis míst mimo Znojensko, odkud pochází alespoň jeden z rodičů			
kraj	místo	počet	%
Zlínský	Vsetín	1	1,0
	Valašské Meziříčí	1	1,0
	Zlín	1	1,0
		2	3,0
Zahraničí	Slovensko - Nitra	1	1,0
		1	1,0

Při vyhodnocování dotazníků jsem u respondentů, jejichž alespoň jeden rodič pochází z jiné oblasti, nepostřehla v uvedených výrazech a tvarech slov žádný jazykový vliv. Předpokládáme, že působení školního kolektivu je vyšší než vliv rodičů.

3 Stručný přehled hláskosloví a tvarosloví na Znojemsku

Podrobný popis hláskosloví a tvarosloví ve znojemském regionu sice není cílem mé práce, postžení základních hláskoslovných a tvaroslovných jevů je však pro ucelené představy o jazykové situaci v daném regionu nezbytné. Proto je této problematice věnována následující kapitola.

Jako rodilý mluvčí se opírám v první řadě o svou jazykovou zkušenost. Abych ověřila, zda je mé povědomí ve shodě s řečovým územ současně mladé generace, vytvořila jsem stručný dotazník, a to na základě údajů v *Českém jazykovém atlasu*²⁵. To mi zároveň umožnilo tyto údaje aktualizovat a verifikovat.

Výběr jevů, kterými se v této kapitole zabývám, není nahodilý. Jelikož je výzkum primárně zaměřen na lexikální stránku jazyka, svou pozornost jsem cíleně soustředila pouze na hlavní prvky tzv. znojemského nářečí a na některé charakteristické znaky obecné češtiny.

V této kapitole není znázorněn rozdíl mezi městem a vesnicí, jelikož jsem při vyhodnocování dotazníků nepostřehla žádnou diferenci.

3.1 Jazyková charakteristika regionu

Znojensko je řazeno do jižní středomoravské (hanácké) nářeční podskupiny, která zaujímá poměrně velkou část jihozápadní a jižní Moravy „v prostoru východně od Mor. Budějovic, Třebíče, Vel. Meziříčí a Kunštátu, za Boskovice a Vyškov, téměř po Slavkov u Brna, dále k jihu po Dambořice a k hranici nářečí výchmor.“²⁶

Mezi jednotlivými nářečími této skupiny je řada rozdílů, které vyplývají z faktu, že „západnější nářečí mají v nestejném územním rozsahu stav shodný s čes. nářečími v už. smyslu, kdežto východnější nářečí se shodují s nářečími výchmor.“²⁷

Problematika pronikání obecně českých prvků do moravských měst je pro znojemský region příznačná. Odpověď na otázku, do jaké míry je mluva na Znojemsku ovlivněna tímto interdialektem, se pokusím nastínit v podkapitole 3.1.3.

²⁵ *Český jazykový atlas IV., V.* Praha 2002, 2005.

²⁶ Bělič, J.: *Nástin české dialektologie.* Praha 1972, s. 246.

²⁷ Tamtéž, s. 247.

3.1.1 Charakteristika znojenského nářečí

Odborná literatura²⁸ se zmiňuje o tzv. znojenském nářečí, které má většinu charakteristických rysů společnou s ostatními středomoravskými nářečími. Liší se však specifickým systémem samohlásek. Vedle *a*, *e*, *i*, *o*, *u* existuje šestý krátký vokál *ǫ* (střední středový vokál²⁹), který vzbuzoval pozornost již v 16. století.

Základní rysy tzv. znojenského nářečního typu
neprovedená přehláska <i>'a</i> (<i>moja</i>) › <i>ě</i> (<i>moje</i>)
neprovedená přehláska <i>'u</i> (<i>moju</i>) › <i>i</i> (<i>moji</i>)
změna <i>y</i> (<i>zima</i>) › <i>e</i> ³⁰ / <i>ǫ</i> (<i>zǫma</i>)
monoftongizace diftongu <i>ej</i> (<i>strejc</i>) › <i>é</i> (<i>stréc</i>)
monoftongizace diftongu <i>ou</i> (<i>mouka</i>) › <i>ó</i> (<i>móka</i>)
protetické <i>v</i> zejména před <i>o</i> na začátku slova / na švu složeniny (<i>vona</i> / <i>navopak</i>)
dlouhá samohláska před koncovým <i>-l</i> ve 3. os. sg. přičestí minulého u maskulin (<i>prál</i>)
v instrumentálu sg. typu <i>předseda</i> koncovka <i>-em</i> (<i>s Honzem</i>)

Soubor samohlásek
system vokálů krátkých
<i>a</i> , <i>e</i> , <i>i</i> , <i>o</i> , <i>u</i> + <i>ǫ</i>
system vokálů dlouhých ³¹
<i>á</i> , <i>é</i> , <i>ó</i>

3.1.1.1 Znojenský nářeční typ v dosavadní literatuře

Územním vymezením redukované střední středové samohlásky se zabýval A. V. Šembera již v roce 1864³² a o třicet let později F. Bartoš³³. Šemberovo stanovení hranic výskytu zmiňovaného vokálu je pouze orientační, jelikož výzkum neprováděl osobně v terénu. Bartošovo vymezení samohlásky je mnohem přesnější a zahrnuje značně větší území.

²⁸ Konkrétní tituly v podkapitole 3.1.1.1

²⁹ Staré *y* se v pozici po *d'*, *t'*, *ň*, *ž*, *š*, *č*, *ř*, *l* a původně patrně i po *c*, *z*, *s* měnilo v redukováný, velmi krátký, středopatrový vokál neurčité a nestejně kvality ležící mezi *i* a *e*.

³⁰ Tato změna se ve znojenském nářečí vyskytuje pouze za staré *y* po nepárových tvrdých souhláskách a tvrdých retnicích, na ostatním území jižní středomoravské podskupiny k ní dochází zpravidla vždy.

³¹ Staré *i/ú* (*silá*, *húl*) podlehló krácení v *i/u* (*silá*, *hul*).

³² Šembera, A. V.: *Základové dialektologie československé*. Vídeň 1864.

³³ Bartoš, F.: *Dialektologie moravská II*. Brno 1895.

Výskyt redukce (jako ustupujícího jevu) zaznamenal na Znojemsku B. Havránek (na základě dokladů z let 1909 a 1930). Místa, kde se v současnosti tento jev objevuje pouze sporadicky, byla dříve centrem jeho výskytu. Jedná se o obce Mašovice, Plaveč, Ctidružice a Blížkovice.³⁴

V roce 1972 vychází *Nástin české dialektologie*³⁵ od J. Běliče. Rovněž se zde zmiňuje o typickém znojenském nářečí vyznačujícím se šesti krátkými samohláskami.

V *Českém jazykovém atlasu* je redukovaná hláska zachycena v obcích Olbramkostel, Nové Syrovice, Rešice, Slatina, Ctidružice, Mašovice, Plaveč a Morašice.³⁶ Bylo prokázáno, že její výskyt je zbytkový a nedůsledný.

Od dialektického výzkumu pro *Český jazykový atlas* nebyla v následujících dvaceti letech nově zhodnocena nářeční situace, která by věnovala pozornost dalšímu vývoji redukované samohlásky. Zabývá se jím až Libuše Čižmarová ve zmiňované monografii *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*. Autorka uvádí, že redukovaná hláska, nejvýraznější rys znojenského nářečního typu, už prakticky neexistuje.

3.1.2 Prvky znojenského nářečí v současnosti

Jak už bylo uvedeno, ve středomoravských nářečích nebyla provedena přehláska 'a > ě, což je považováno za územně výrazný morfológický rozdíl. Výsledky výzkumu ukázaly, že ve Znojmě zmiňovaný prvek téměř vymizel. V tomto případě uvedlo 94 % respondentů spisovný tvar *tvoje kůže*. Pouze zbylých 6 % zvolilo výraz s neprovedenou přehláskou. Tento fakt potvrzují rovněž údaje v *Českém jazykovém atlasu*.³⁷ Např. u nominativu sg. feminin je patrné, že ačkoliv nebyla tato změna u většiny středomoravských nářečí uskutečněna, pro znojenský region je v tomto tvaru zaznamenána (*ulice, cibule*).

Stejně jako neproběhla ve znojenském nářečí přehláska 'a > ě, ani přehláska 'u > i nebyla realizována. Výzkum ukázal, že variantu *tvoju růžu* zvolilo pouhých 18 % respondentů. Zbylým 82 % je bližší užívání přehlasovaného tvaru. Tato přehláska je považována za jednu z výrazných česko-moravských dichotomií. Morfológický rozdíl vycházející právě z uplatnění změny 'u > i je patrný u dativu sg. měkkých neživotných maskulin. V případě tvarů *nožu* (vých.) x *noži* (záp.) je hranice

³⁴ Havránek, B.: *Nářečí česká*. In: Československá vlastivěda III – Jazyk. Praha 1934.

³⁵ Bělič, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha 1972.

³⁶ Zmíněné obce jsou zaznamenány na mapě v příloze práce.

³⁷ *Český jazykový atlas IV*. Praha 2002, s. 61.

užití³⁸ velmi ostře vymezena. Výjimku tvoří její jižní úsek. Pro znojemský region je tedy specifický tvar s koncovkou *-i*. Také v akuzativu sg. feminin typu *růže* po měkké souhlásce prošla samohláskou *'u* na značném území přehláskou. Přehlasovaná podoba je charakteristická pro oblast českého nářečí v užším smyslu. „Vých. hranice této přehlasované podoby sleduje starou zemskou čes.-mor. hranici, pouze na jihu ji poněkud překračuje.“³⁹ Ve znojemském regionu se vyskytuje tvar s přehláskou (*kaši, duši*).

Změna *y > e/ø* se v současnosti na Znojemsku téměř nevyskytuje. Např. v areálu výskytu tvaru *kočke* je v daném regionu uvedena podoba *kočki*, shodná se situací v Čechách.⁴⁰

Monoftongizace diftongu ou > ó, typický prvek hanáckého dialektu, se v provedeném výzkumu neobjevila takřka vůbec. Variantu se zmíněným jevem (*dlóhý*) uvedl pouze 1 respondent.

Ani dlouhá samohlásková ve 3. os. sg. přičestí minulého u maskulin již není v daném regionu patrná. V dotaznících variantu s kvantitou (*brál*) uvedli 2 respondenti.

Výrazným diferenciacním jevem v dativu sg. feminin je zejména „deklinací zařazení feminin od původu náležících k typu *žena*, které mají před koncovkou souhlásky *s, z, l* (např. *mísa, koza, jehla*). Zatímco dialekty v Čechách a ve Slezsku uchovávají původní deklinaci (např. *jehle*), nářečí na Moravě dokládají začlenění k typu *růže (jehli)*.“⁴¹ Přestože ve středomoravských nářečích (stejně jako ve východomoravských) zpravidla přecházejí před koncovkou feminina na *s, z* k měkkému typu (*mísi*), na Znojemsku k uvedenému přechodu obvykle nedochází (*jehle, mise, huse*). Specifickou skupinu tvoří slovotvorné obměny vlastních osobních jmen typu *Mána*⁴², které se nářečně odlišují zařazením k typu *žena (Máně)* nebo *růže (Máni)*⁴³. Pro znojemský region je častější užití tvaru *Máně*, což uvádí *Český jazykový atlas*⁴⁴ a potvrzuje dotazníkový výzkum. Tuto variantu volilo 68 % studentů.

Od rozsáhlé oblasti novotvaru *předsedem* (instrumentál sg. maskulin), zabírajícího značnou část středomoravského nářečí, se Znojemsko liší výskytem tvaru *předsedou*, který je běžný ve vnitrozemí Čech.

³⁸ Téměř se shoduje s bývalou zemskou hranicí.

³⁹ *Český jazykový atlas IV*. Praha 2002, s. 126.

⁴⁰ *Český jazykový atlas V*. Praha 2005, s. 117.

⁴¹ *Český jazykový atlas IV*. Praha 2002, s. 115.

⁴² Tento typ se řadí ke vzoru *žena* s výjimkou v dat. a lok., kde jsou kodifikovány dubletní tvary (*Máně* i *Máni*).

⁴³ Tvar *Máně* je charakteristický pro Čechy x tvar *Máni* se vyskytuje na značném území Moravy.

⁴⁴ *Český jazykový atlas IV*. Praha 2002, s. 123.

3.1.3 Výskyt obecně českých prvků

Nářečí v současnosti procházejí obdobím všeobecné nivelizace. Dochází k jejich sblížení navzájem, ale také k ovlivňování nadnářečními útvary, především obecnou češtinou. Jak už bylo zmíněno, znojemský region leží na západu Moravy, což je oblast, která údajně podléhá silnějšímu vlivu obecně české mluvy. Nejcharakterističtější znaky obecné češtiny jsou znázorněny v následující tabulce:

Základní prvky obecné češtiny
diftongizace <i>y(i)</i> (<i>pěkný / výplata</i>) › <i>ej</i> (<i>pěknej / bejvalej</i>)
úžení <i>é</i> (<i>mléko</i>) › <i>í</i> (<i>mlíko</i>)
protetické <i>v</i> (<i>von</i>)
odsouvání koncového <i>-l</i> v přičestích (<i>přinesl</i> › <i>přines</i>)
instrumentál plurálu <i>-ama / -ema</i> (<i>dobrejma obědama / s cizincema</i>)
unifikovaný tvar platný pro pl. adj. a zájm. flexi (<i>hnědý jeleni</i>)
zesílené tvary ukazovacích zájmen (<i>tenhle</i>)

Výskyt protetického *v* je podle *Českého jazykového atlasu*⁴⁵ zaznamenán téměř na celém území Čech a na západě Moravy, pro znojemský region však uvádí variantu bez proteze. Výzkum potvrdil, že ve znojemském regionu není protetické *v* jev zcela vžitý. U předložky *o* ve slovním spojení *vo novým učitelích* ho užilo jen 18 % dotazovaných. Téměř stejný výsledek se objevil také ve spojení *mám se ohromně*, kdy variantu s protetickým *v* (*vohromně*) vybralo 11 % informátorů. Co se týče vkladného *v* uprostřed slova, situace se mírně liší. Pro variantu *navopak* se rozhodla téměř polovina (45 %) studentů. Výskyt proteze v daném regionu je tedy podstatně nižší než ve vnitrozemí Čech.

Úžení *é* › *y/i* se u mládeže na Znojemsku objevuje poměrně často, *y/i* na konci adjektiv zvolilo ve všech uvedených případech převážné množství respondentů (*čerstvý ovoce* → 67 %, *voňavý mýdlo* → 73 %, *o novým učitelích* → 84 %, z toho 2 % vybrala redukovanou variantu *o novým*). Co se týče pozice uprostřed slova, situace je velmi podobná. Ve spojení *péct buchtu* uvedlo 68 % dotazovaných variantu (*píct buchtu*).

Diftongizaci monoftongu y/i › *ej* u adjektivních koncovek potvrdili znojemští studenti užíváním typického obecně českého jevu (*velkej* → 89 %, *dlouhej* → 84 %, *tenhle* → 84 %).

⁴⁵ *Český jazykový atlas V*. Praha 2005.

krásnej → 92 %, *novej* → 77 %). Diftongizace *y/i* › *ej* uprostřed slov se tak jednoznačně neprojevila. U slovesa *kýchnout* se pro tento jev rozhodlo pouze 35 % respondentů. Zbylých 65 % dalo přednost spisovnému tvaru. V případě slovesa *cítím* uvedlo variantu *cejtím* 41 % studentů. Co se týče substantiv, byly výsledky v tomto případě různorodé. U slova *týden* se v 84 % objevila odpověď *tejden*, u dalších výrazů se daný jev vyskytl znatelně méně (*mlejn* → 49 %, *vozejk* → 34 %, *mejdlo* → 16 %). Dominantní výskyt daného jevu byl zjištěn v diftongizovaných koncovkách u adjektiv.

Ve tvaru instrumentálu pl. maskulin a neuter je rovněž patrná česko-moravská diference sufixů *-ema* (záp.) x *-ama* (vých.)⁴⁶. Tvar totožný se spisovnou češtinou (*noži, vejci*) doplnilo 45 % studentů. Koncovku *-ama* vybralo 22 % respondentů, přehlasovaný sufix *-ema* byl zvolen pouze 18 % dotazovaných. Výzkum ukázal, že se znojemský region s vnitrozemským územím v Čechách v užívání unifikačních koncovek po měkkých souhláskách téměř neshoduje. V případě česko-moravské dichotomie, u instrumentálu pl. zájmena *on*, tvarů *nima* (záp.) x *něma* (vých.) byl na Znojemsku u 50 % zaznamenána česká varianta *nima*. Tvar *něma*, dle *Českého jazykového atlasu*⁴⁷ na Znojemsku dominantní, zvolilo 30 % studentů. Zbylých 20 % doplnilo tvar shodný se spisovnou češtinou (*nimi*). Z této situace je patrné, že je znojemský region charakteristický tvarovou heterogenitou.

Česká nářečí v užším smyslu jsou charakteristická v pl. adjektiv stíráním rodových rozdílů (*hnědý jeleni*). Na Znojemsku, stejně jako na převážném území Moravy, dochází k odlišení životných a neživotných maskulin (*hnědí jeleni*).⁴⁸

Jak je ze stručného přehledu hláskoslovných a tvaroslovných jevů patrné, Znojmo ztratilo charakter města se specifickou příznakovou mluvou. Prvky znojemského nářečního typu nebyly ve výzkumu téměř zaznamenány.

Jedná se o přechodnou oblast mezi českými nářečími v užším smyslu a středomoravskými nářečími. Tento příznačný charakter znojemské mluvy je patrný i v rovině lexikální, jež je středem pozornosti méj práce a pokusím se ho doložit v následující kapitole.

⁴⁶ Důvodem pro nářeční pestrost zakončení v tomto tvaru je silná unifikační tendence a snaha vyhnout se homonymii s akuzativem, popř. s nominativem.

⁴⁷ *Český jazykový atlas IV*. Praha 2002, s. 364.

⁴⁸ Tamtéž, s. 311.

4 Lexikum

Dialektismy, kterým jsem věnovala svou pozornost, mají povahu: vlastní lexikální (*hrča* x *boule*, *křidlice* x *střešní taška*), sémantickou (*chudý* x *hubený*, *plesnivý* x *šedivý*) a výjimečně také frekvenční, která je shodná se spisovným jazykem (*náčíní* x *nádobí*).⁴⁹ Dialektismy specifické⁵⁰ jsem ve své práci nezkoumala, jelikož se jejich výskytem v daném regionu podrobně zabývá zmiňovaná práce *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*.

Pro zjišťování lexikální složky v mluvě mladé generace na Znojemsku jsem vytvořila dva dotazníky. V prvním jsem svou pozornost zaměřila na lexikální jevy⁵¹ uvedené pro danou lokalitu v *Českém jazykovém atlasu*⁵², popř. v *Jazykovém atlasu jihozápadní Moravy* a v příspěvku *Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě*.⁵³ Ve druhém dotazníku jsem prověřovala užívání slov německého původu.

V případě nářečních ekvivalentů ke spisovným slovům jsem pod výraz uvedla definici jeho významu.

Jednotlivé úkoly v dotazníku byly různě koncipovány, proto se jejich vyhodnocení liší a způsob provedení tabulek není stejnorodý.

⁴⁹ Třídění dialektismů podle jejich povahy jsem převzala z práce *Manuál lexikografie* (Čermák, F.: *Manuál lexikografie*. Praha 1995.).

⁵⁰ Pro tyto výrazy není ve spisovném jazyce pojmenování.

⁵¹ U některých výrazů jsou zmíněny jevy slovtvorné, výjimečně také jevy hláskoslovné.

⁵² *Český jazykový atlas I., II.* Praha 1993, 1997.

⁵³ Článek seznamuje čtenáře s provedeným výzkumem, který „se snažil postihnout lexikálně sémantickou platnost vybraných pojmenovávacích prvků v jejich dynamice a variabilitě.“ (Minářová, E., Müllerová, E.: *Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě*. In: *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha 1988, s. 177.). Autorky si pro své bádání vybraly studenty z Brna a Prahy. Do výzkumu byly zahrnuty takové výrazy, které poukazují na lexikální rozrůznění mezi Čechami a Moravou. Myslím si, že diferencovat slovní zásobu Čech a Moravy na základě průzkumu uskutečněného pouze v Brně a Praze není zcela adekvátní.

4.1 Vybrané výrazy pro výzkum lexikální složky

4.1.1 Bakulovat se

- koulovat se; „házet po sobě při hře sněhovými koulemi“⁵⁴

bakulovat se	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
1. výraz užívá	5	5,0	2	2,0	3	3,0
2. výraz zná, ale neužívá	14	14,0	4	4,0	10	10,0
3. výraz nezná	81	81,0	44	44,0	37	37,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Podle *Českého jazykového atlasu*⁵⁵ se ve znojemském regionu užívá jak spisovný výraz *koulovat se*, tak i jeho nářeční ekvivalent *bakulovat se*.

Výraz *bakulovat se* zvolilo jen 5 respondentů. Slovo zná 14 z nich, ale neužívá ho. S daným výrazem se tedy setkalo pouhých 19 dotazovaných.

Je zde patrný malý rozdíl mezi městem a vesnicí. Výraz dokázalo vysvětlit 13 respondentů z vesnice a pouhých 6 respondentů z města.

Výzkum v tomto případě ukázal, že výraz *bakulovat se* ve Znojmě není živý a frekvence jeho užívání je velmi malá.

4.1.2 Hrča

- boule; „opuchliny po úderu, zpravidla na čele“⁵⁶

hrča	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
1. výraz užívá	31	31,0	14	14,0	17	17,0
1. výraz užívá, avšak chybně	4	4,0	2	2,0	2	2,0
2. výraz zná, ale neužívá	40	40,0	18	18,0	22	22,0
2. výraz zná, avšak chybně	6	6,0	1	1,0	5	5,0
3. výraz nezná	19	19,0	15	15,0	4	4,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

⁵⁴ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 117.

⁵⁵ Tamtéž, s. 119.

⁵⁶ Tamtéž, s. 171.

Na Moravě dochází ke střetu lexémů *boule* a *hrča*. Výraz *hrča* je užíván spíše mladší generací.⁵⁷ V *Českém jazykovém atlasu*⁵⁸ i v *Jazykovém atlasu jihozápadní Moravy*⁵⁹ se tvrdí, že je výraz *hrča* pro znojemský region specifický.

Průzkum ukázal, že výraz *hrča* užívá 31 % respondentů. Slovo zná 40 % a dokáže správně uvést spisovný ekvivalent, ale v jazykovém projevu ho neupotřebí. Několik studentů uvedlo, že lexém užívá, vysvětlili ho však chybně. Celkem 10 % respondentů si pod výrazem *hrča* vybavilo jiný význam (2 % studentů se domnívají, že *hrča* je oteklé místo nebo modřina, další 2 % v tomto výrazu vidí velkou ránu a zbylých 6 % odpovědí už bylo individuálních: bomba, pecka, hrouda, úder, díra a legrace).

Rozdíl mezi městem a vesnicí je zde rovněž patrný, avšak v malé míře. Pouze 4 % informátorů z vesnice uvedla, že výraz *hrča* neznají (7 % ho však vysvětlilo v jiném významu). 17 % dotazovaných z vesnice se přihlásilo k aktivnímu užívání lexému *hrča* ve smyslu *boule*, ve městě pak o 3 % studentů méně.

*Slovník nespisovné češtiny*⁶⁰ ještě u výrazu *hrča* (kromě významu *boule*) uvádí, že se jedná o ošklivou či hloupou dívku nebo dle F. Bartoše o bramboru. Ani jeden z těchto významů pro dané slovo nebyl žádným respondentem zaznamenán.

4.1.3 Osýpky

- spalničky; infekční dětské onemocnění

osýpky	počet	%	z toho			
			město počet	%	venkov počet	%
1. výraz užívá, avšak chybně	3	3,0	1	1,0	2	2,0
2. výraz zná, avšak chybně	27	27,0	15	15,0	12	12,0
3. výraz nezná	70	70,0	34	34,0	36	36,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Kromě severní Moravy se téměř na celém moravském území vyskytuje výraz *osýpky*. Znojemský region je značen jako oblast, kde je obvyklý výraz *spalničky* a stejně tak i pojmenování *osýpky*.⁶¹

⁵⁷ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 171.

⁵⁸ Tamtéž, s. 173.

⁵⁹ Čižmárová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy.* Brno 2000, s. 377.

⁶⁰ *Slovník nespisovné češtiny.* Praha 2006, s. 157.

⁶¹ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 177.

Zajímalo mě, zda je výraz *osýpky* ve smyslu *spalničky* u mládeže na Znojemsku stále aktuální.

Výzkum ukázal, že také slovo *osýpky* patří k okrajovým prvkům. Ze 100 respondentů jich výraz neznalo 70. Zbýlých 30 studentů pojmenování chápe jako vyrážku, popř. pupínky obecně.

4.1.4 Šráky

- kšandy; „dva (pružné) pásy nošené přes ramena k držení (pánských) kalhot“⁶²

šráky	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
1. výraz užívá	10	10,0	1	1,0	9	9,0
2. výraz zná, ale neužívá	40	40,0	20	20,0	20	20,0
2. výraz zná, avšak chybně	7	7,0	3	3,0	4	4,0
3. výraz nezná	43	43,0	26	26,0	17	17,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Výraz *šráky* užívá pouze 10 respondentů ze 100, dalších 40 studentů ho však dokázalo správně vysvětlit. Ve znojemské oblasti se vyskytují výrazy *šráky* i *kšandy*.⁶³ Zajímalo mě, zda je tato informace v dnešní době stále aktuální, jelikož ve svém okolí neznám nikoho, kdo by výraz *šráky* v dané situaci použil.

Celkem 7 studentů pojmenování vysvětlilo chybně. Význam slova vnímali buď jako *popruhy*⁶⁴ (4 případy), nebo *pásy* (2 případy) a 1 respondent dokonce výraz chápal jako *stuhu*.

Rozdíl mezi vesnicí a městem je v tomto případě o něco zřetelnější. Zatímco ve městě uvedl pouze 1 student, že výraz užívá, na vesnici jich bylo 9.

⁶² Tamtéž, s. 194.

⁶³ Tamtéž, s. 193.

⁶⁴ Výraz *šle* byl přejat pravděpodobně z němčiny (horní lužičtina) ze slova *slě*, které značilo popruh u koňského postroje. Spojením se staročeským slovem *tráky* (popruhy) způsobilo vznik slova *šráky* (*Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 194).

4.1.5 Lukše

- nudle; „nář. pojmenování pro těstovinu tvaru úzkého proužku užívanou zpravidla jako zavářka do polévky“⁶⁵

lukše	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
1. výraz užívá	1	1,0	0	0	1	1,0
1. výraz užívá, avšak chybně	1	1,0	0	0	1	1,0
2. výraz zná, ale neužívá	1	1,0	0	0	1	1,0
2. výraz zná, avšak chybně	1	1,0	0	0	1	1,0
3. výraz nezná	96	96,0	50	50,0	46	46,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Mezi pojmenováním *lukše* a *nudle* můžeme sledovat velmi ostrou hranici. V celých Čechách jednoznačně dominuje označení *nudle*, které přesahuje až na sever Moravy a do Slezska. Jihozápadní Morava je na rozmezí, Znojmo však spadá do areálu, kde se užívá pojmenování *nudle*.⁶⁶

Výraz *lukše* nezná převážná většina dotazovaných. Pouze 1 respondent lexém užívá a správně ho také vysvětlil.⁶⁷

4.1.6 Křídla

- poklička; poklop na hrnce a jiné kuchyňské nádoby

křídla	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
1. výraz užívá	0	0,0	0	0	0	0
1. výraz užívá, avšak chybně	2	2,0	2	2,0	0	0
2. výraz zná, ale neužívá	5	5,0	3	3,0	2	2,0
2. výraz zná, avšak chybně	1	1,0	0	0	1	1,0
3. výraz nezná	92	92,0	45	45,0	47	47,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

⁶⁵ Český jazykový atlas I. Praha 1993, s. 206.

⁶⁶ Tamtéž, s. 209.

⁶⁷ Zmiňovaný student však v hlavičce dotazníku uvedl, že do svých 15 let žil s rodiči v Přítlukách (okres Břeclav), proto je mu slovo blízké.

Znojemský region se i v tomto případě vyznačuje výjimkou. Nachází se v areálu, kde se užívá pojmenování *křídla*, dále na východ potom ekvivalent *skřídla*. Přesto se v regionu udržel tvar hojně se vyskytující na území Čech, shodný se spisovnou variantou jazyka, a to pojmenování *poklička*.⁶⁸

Ani jeden dotazovaný by výraz *křídla* v dané situaci nepoužil. Pěti studentům je pojmenování sice známé, ale v komunikaci by ho rovněž neupotřebili. Celkem 3 respondenti výraz pochopili jako plurál od slova *křídla*, krátký vokál *i* si pravděpodobně vysvětlili jako nářeční jev.

4.1.7 Křidlice

- střešní taška; kusová krytina v podobě menších tvarovaných desek⁶⁹

křidlice	počet	%	z toho			
			město počet	%	venkov počet	%
1. výraz užívá	53	53,0	17	17,0	36	36,0
2. výraz zná, ale neužívá	35	35,0	23	23,0	12	12,0
3. výraz nezná	12	12,0	10	10,0	2	2,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Typicky české pojmenování pro střešní krytinu, které souhlasí se spisovnou podobou jazyka, je *taška*. Moravu a Slezsko naopak charakterizuje slovo *křidlice*.

Byla jsem překvapena, že ač se podle *Českého jazykového atlasu*⁷⁰ ve znojemském regionu vyskytuje výraz *taška*, celkem 88 % dotazovaných pojmenování správně vysvětlilo. Slovo dokonce aktivně užívá 53 % z nich. Pouhých 12 % studentů uvedlo, že lexém nezná.

V tomto případě za zmínku stojí konstatovat rozdíl mezi městem a vesnicí. Z 53 % respondentů, kteří pojmenování *křidlice* v běžné mluvě používají, jich 36 % bydlí na vesnici a pouhých 17 % ve městě (tedy o více než polovinu dotazovaných méně). Jen 2 % studentů z vesnice uvedla, že výraz neznají (ve městě tento údaj doplnilo 10 % respondentů).

⁶⁸ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 285.

⁶⁹ Tamtéž, s. 376.

⁷⁰ Tamtéž, s. 379.

4.1.8 Kchél

- kapusta; zelenina s hlávkou kadeřavých listů

kchél	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
1. výraz užívá	0	0,0	0	0	0	0
1. výraz užívá, avšak chybně	2	2,0	0	0	2	2,0
2. výraz zná, ale neužívá	3	3,0	1	1,0	2	2,0
2. výraz zná, avšak chybně	7	7,0	4	4,0	3	3,0
3. výraz nezná	88	88,0	45	45,0	43	43,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Výraz *kél* (*kchél*)⁷¹ jsem do dotazníku zahrнула kvůli údajům z *Českého jazykového atlasu*⁷², který uvádí výskyt slova na rozsáhlém území Moravy.

Výsledky zkoumání ukázaly, že ani 1 respondent výraz aktivně neužívá. Pouze 3 studenti z počtu dotazovaných pojmenování dokázali správně vysvětlit jako kapustu. Tři respondenti uvedli, že se jedná o zelí. Podle 4 studentů je *kchél* zelenina obecně a další 2 informátoři výraz definovali jako blíže nespecifikované jídlo.

4.1.9 Cigánit

- lhát; nemluvit pravdu

cigánit	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
1. výraz užívá	4	4,0	0	0	4	4,0
1. výraz užívá, avšak chybně	2	2,0	1	1,0	1	1,0
2. výraz zná, ale neužívá	13	13,0	6	6,0	7	7,0
2. výraz zná, avšak chybně	14	14,0	6	6,0	8	8,0
3. výraz nezná	67	67,0	37	37,0	30	30,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

⁷¹ Častěji užívaná je podoba bez aspirace *kel*, *kél*.

⁷² *Český jazykový atlas II*. Praha 1997, s. 82.

Specifický východomoravský ekvivalent pro sloveso *lhát* je výraz *cigánit*. Vznikl ze slova *cigán*, a to „přenesením pojmenování příslušníka etnické skupiny na pojmenování negativního lidského typu“⁷³.

Pouze 4 % dotazovaných uvedla, že výraz znají a aktivně užívají. Všichni tito respondenti jsou z vesnice. Dalších 13 % studentů dokázalo význam slova bezchybně vysvětlit, přestože výraz neužívá. Celkem 16 % infinitiv *cigánit* pochopilo v jiném, expresivním smyslu. Objevily se např. odpovědi jako: dávat majetek pod správu Romům, nevhodně se chovat, chovat se hlučně, někoho schválně oblbovat, řvát, dělat ze sebe cigány, tahat se s něčím, krást, hanit, romovat, podvádět, černat se, vykecávat atd. S výrazem se nikdy nesetkalo 67 % všech respondentů.

4.1.10 Náči(e)ní

- nádobí; kuchyňské nádoby sloužící k vaření, jídlu a pití

náči(e)ní	počet	%	z toho			
			město počet	%	venkov počet	%
1. výraz užívá	1	1,0	0	0	1	1,0
1. výraz užívá, avšak chybně	49	49,0	23	23,0	26	26,0
2. výraz zná, ale neužívá	3	3,0	0	0	3	3,0
2. výraz zná, avšak chybně	40	40,0	22	22,0	18	18,0
3. výraz nezná	7	7,0	5	5,0	2	2,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Na Znojemsku se nevyskytuje ani celomoravské pojmenování *náčini* (a jeho hláskoslovná obměna *náčení*). Region spadá do areálu, kde se užívá český výraz *nádobí*. Zajímalo mě, zda pronikl lexém *náči(e)ní* alespoň na znojemský venkov.

Výraz byl uveden pouze 1 respondentem⁷⁴. Slovo správně vysvětlili 4 dotazovaní, lexém neznalo vůbec 7 studentů. Převážná většina (89) respondentů si pojmenování *náči(e)ní* ihned spojilo se spisovným výrazem *nářadí*. Nejčastěji slovo definovali jako: nástroje, pomůcky, potřeby, pracovní aparatura, vybavení, potřeby ke cvičení, něco, s čím se pracuje, zahradní nářadí atd. Přestože *Slovník spisovné češtiny*⁷⁵

⁷³ Český jazykový atlas I. Praha 1993, s. 184.

⁷⁴ Opět se jedná o již zmiňovaného studenta, který žil do svých 15 let v Přítlukách.

⁷⁵ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha 2006.

uvádí u pojmu *náčini* mj. výklad „nádobí a jiné kuchyňské n.“⁷⁶, žádný z těchto respondentů si výraz nespojil s tímto významem.

4.1.11 Pampeliška

ekvivalent k výrazu pampeliška	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
pampeliška	89	89,0	43	43,0	46	46,0
smetanka	6	6,0	5	5,0	1	1,0
žlutohlávka	1	1,0	1	1,0	0	0,0
pampeliště	1	1,0	0	0,0	1	1,0
pampeliška i smetanka	3	3,0	1	1,0	2	2,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Svou pozornost jsem zaměřila také na pojmenování pro smetanku lékařskou, „nízkou vytrvalou bylinu s přizemní růžicí listů, s úborem žlutých květů a se silným kořenem, obsahující mléčně bílou šťávu ve všech částech a kvetoucí zpravidla v květnu.“⁷⁷

Podle *Českého jazykového atlasu*⁷⁸ se ve znojemském regionu (a na většině území západní Moravy) užívá výraz *mlíč*. Jelikož jsem se s tímto slovem nesetkala, zařadila jsem lexém *pampeliška* do čtvrtého úkolu a požádala respondenty, aby k výrazu dopsali jimi v běžné mluvě užívaný ekvivalent.

Výraz *pampeliška* v dotaznících ponechala převážná většina, tedy 89 studentů. Pojmenování *smetanka* uvedlo 6 respondentů a 3 informátorům jsou pak blízké obě varianty. Ve 2 případech byly zaznamenány méně tradiční výrazy (*žlutohlávka* a *pampeliště*).

Žádný student neuvedl pojmenování *mlíč*. Bylo prokázáno, že tento lexém ve znojemské oblasti u mladé generace zanikl.

⁷⁶ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha 2006, s. 193.

⁷⁷ *Český jazykový atlas II*. Praha 1997, s. 262.

⁷⁸ Tamtéž, s. 259.

4.1.12 Škvor

ekvivalent k výrazu škvor	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
škvor	90	90,0	48	48,0	39	39,0
ušák	7	7,0	2	2,0	5	4,0
štipka	5	5,0	0	0,0	5	2,0
škvorák	1	1,0	0	0,0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Oblast jihozápadní Moravy je řazena do areálu, kde se užívá k pojmenování „hmyzu se zkrácenými křídly a pohyblivými klíšťkovitými přívěsky na zadečku“⁷⁹ výraz *škvor*, který je shodný se spisovnou češtinou. Znojemský region je značen jako oblast, v níž se užívá lexém *ušák*. Původ tohoto slova vychází z pověry, že škvorové lezou lidem, zejména ve spánku, do uší.

Výzkum tento fakt nepotvrdil. I když je pojmenování *ušák* poměrně hodně rozšířeno, ve znojenské oblasti byl ze 100 dotazovaných zaznamenán pouze u 7 z nich, a to v 5 případech studenty z venkova. Kromě spisovného výrazu *škvor*, který uvedlo převážné množství, tedy 90 studentů (a jeho podoby *škvorák*, doplněné 1 studentem), se v dotazníku ojediněle objevil také výraz *štipka*, typický pro Slezsko. Zmiňovaný lexém uvedlo 5 respondentů, všichni pochází z vesnice (Suchohrdly, Kuchařovice, Mikulovice, Žerotice a Hostěradice)⁸⁰. Všechny tyto obce jsou položeny severovýchodním směrem od města Znojma.

Ekvivalenty, jež nekorespondovaly se spisovným jazykem (*škvorák*, *ušák*, *štipka*), byly zaznamenány převážně studenty z vesnice.

4.1.13 Je kluzko

Studenti měli v tomto případě za úkol napsat takový ekvivalent k výrazu (*je*) *kluzko*, který by použili k označení „jistého stavu zimní přírody, kdy je země pokryta klouzavým ledovým povlakem“⁸¹ v běžném mluvním aktu.

⁷⁹ Český jazykový atlas II. Praha 1997, s. 160.

⁸⁰ Viz mapu v příloze.

⁸¹ Český jazykový atlas II. Praha 1997, s. 372.

Výraz *kluzko*, totožný se spisovným jazykem, zvolilo 71 dotazovaných,. Z tohoto počtu bylo pouze 27 respondentů z venkova. Další spisovný výraz (*je náledí*) uvedlo 11 studentů. Příslovce *namrzlo* jsem zaznamenala u 8 respondentů. V tomto významu, poněkud netradiční, adverbium *mokro* uvedlo 6 studentů. Očekávaný výraz *hladko* byl zvolen pouze 3 informátory. V 1 případě se dokonce objevilo spojení *vozí se to*.

Podle *Českého jazykového atlasu*⁸² se výraz (*je*) *hladko* vyskytuje mezi Novým Městem a Znojmem (na Třebíčsku a Znojemsku jako nedubletní). Jak je z průzkumu patrné, situace se v dnešní době změnila. Zmiňovaný výraz na území Znojemska téměř zanikl.

ekvivalent k výrazu je kluzko	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
je kluzko (klouzavo), klouže to	71	70,0	44	44,0	27	27,0
je náledí	11	11,0	3	3,0	8	8,0
je namrzlo, je námraza	8	8,0	1	1,0	7	7,0
je mokro	6	6,0	3	3,0	3	3,0
je hladko	3	3,0	0	0,0	3	3,0
Vozí se to	1	1,0	0	0,0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

4.1.14 Prostěradlo

Nářeční ekvivalenty pro pojmenování *prostěradlo* (plátěné pokrývky lůžka, na níž se leží⁸³), byly zaznamenány jen výjimečně. Spisovnou variantu, slovo *prostěradlo*, uvedlo 95 dotazovaných. Ačkoli *Český jazykový atlas*⁸⁴ zmiňuje na Znojemsku výskyt výrazu *postlaňka* (zvláštní hláskovou variantu slova *postlanka*), nebyl užit jediným studentem. Moravismy *plachta* uvedli pouze 3 respondenti. Ve 2 případech byly zaznamenány specifické výrazy jako *potah* nebo *hadra*.

⁸² *Český jazykový atlas II*. Praha 1997, s. 372.

⁸³ *Český jazykový atlas I*. Praha 1993, s. 312.

⁸⁴ Tamtéž, s. 311.

Libuše Čižmárová uvádí⁸⁵, že se v 50. letech na Znojemsku objevují lexémy *laňtuch*, *lajntuch*⁸⁶, a to v areálu pojmenování *postlaňka*. Výraz *prostěradlo* se v daném regionu neuplatňuje. S tímto tvrzením není v souladu naše zjištění. Germanismy *laňtuch*, *lajntuch* v mluvě mladé generace již neexistují.

ekvivalent k výrazu prostěradlo	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
prostěradlo	95	95,0	48	48,0	47	47,0
plachta	3	3,0	1	1,0	2	2,0
Potah	1	1,0	1	1,0	0	0,0
hadra	1	1,0	0	0,0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

4.1.15 Uhodit se

Na Znojemsku se vyskytují 3 výrazy pro zvrtné sloveso, jehož význam je „prudce na něco narazit a tím si způsobit bolest“⁸⁷, a to slovesa *bouchnout se*, *praštit se* a *uhodit se*⁸⁸, jež jsem zahrнула do dotazníku. Zkoumala jsem rovněž možný výskyt celomoravského výrazu *udeřit (uderit) se*.

Nedoubletní užití výrazu *bouchnout se* zvolilo 57 % respondentů. Menší počet studentů (26 %) z uvedených slov vybral sloveso *praštit se*, které je časté na území Čech. Užívání obou variant uvedlo 11 % dotazovaných. Odpovědi zbylých 6 respondentů se lišily. Výraz *uhodit se* i *udeřit se* byl zaznamenán pouze v 1 případě. Užití výrazů *uhodit se* i *bouchnout se* uvedl 1 respondent. Ve 3 případech dotazování dopsali svůj vlastní ekvivalent ke slovesu *uhodit se*. Byly to expresivní výrazy *třísknout se*, *fláknout se* a *šlahnout se*.

Ze 100 dotazovaných 69 % užívá výraz *bouchnout se*. Tento ekvivalent tedy převládá nad ostatními.

⁸⁵ Čižmárová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*. Brno 2000, s. 311.

⁸⁶ Německy *das Leintuch* = prostěradlo

⁸⁷ *Český jazykový atlas I*. Praha 1993, s. 170.

⁸⁸ Tamtéž, s. 169.

výraz	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
bouchnout se	57	57,0	26	26,0	31	31,0
praštit se	26	26,0	15	15,0	11	11,0
praštit se i bouchnout se	11	11,0	6	6,0	5	5,0
uhodit se	1	1,0	0	0	1	1,0
udeřit se	1	1,0	1	1,0	0	0
uhodit se i bouchnout se	1	1,0	1	1,0	0	0
výraz	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
*) třísknout se	1	1,0	0	0	1	1,0
*) fláknout se	1	1,0	0	0	1	1,0
*) šlahnout se	1	1,0	1	1,0	0	0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

*) doplnil respondent

4.1.16 Překážet

Sloveso *překážet* se vyskytuje na celém území Čech. *Český jazykový atlas*⁸⁹ lokalizuje znojemský region do areálu, kde se užívá sloveso *zavazet*, které je charakteristické pro celou Moravu (pouze s hláskoslovným rozdílem *zavazat / zavazet*).

Na Znojemsku však podle provedeného výzkumu převažuje sloveso *překážet*. Nedubletní užití tohoto výrazu vybralo 60 % respondentů, ekvivalent *zavazet* uvedlo 38 % dotazovaných a 2 % zvolila varianty obě.

Varianta *překážet* byla užitá ve větší míře studenty z města, sloveso *zavazet* bylo častější u respondentů pocházejících z vesnice.

výraz	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
překážet	60	60,0	35	35,0	25	25,0
zavazet	38	38,0	14	14,0	24	24,0
překážet i zavazet	2	2,0	1	1,0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

⁸⁹ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 163.

4.1.17 Zkazít

výraz	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
zkazit	80	80,0	41	41,0	39	39,0
pokazit	19	19,0	8	8,0	11	11,0
pokazit i zkazit	1	1,0	1	1,0	0	0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

V *Českém jazykovém atlasu*⁹⁰ se tvrdí, že hranici mezi slovesy *zkazit* a *pokazit* nelze ostře vymezit. Znojemský region řadí do areálu výskytu slovesa *pokazit*.

Zjištění, že se k výrazu *zkazit* hlásí 80 studentů ze 100 dotazovaných, bylo překvapující. Pouze v 19 případech bylo uvedeno užití slovesa *pokazit*. Oba výrazy byly zvoleny 1 respondentem.

„K rozdílům lexikálním přistupuje v rovině slovtvorné ještě různé využití předpon *z-/ze-* a *po-*. V spis. jazyce je možno někdy mezi oběma předponovými slovesy pozorovat jistý sémantický rozdíl.“⁹¹ Do dotazníku jsem respondentům zařadila otázku, zda tento rozdíl cítí.

Významový rozdíl u daných výrazů vnímá pouze 33 % dotazovaných. Při vyhodnocování jsem zaznamenala následující typy odpovědí.

Nejpočetnější skupinou (30 %) jsou studenti, kteří rozdíl vnímají v intenzitě. *Pokazit něco* pro ně znamená mírnější stupeň než *něco zkazit* (respondent uvedl příklad: *„Pokazil jsem šaty, které šiju celý víkend, musím je přešít.“* x *„Definitivně jsem zkazil šaty, které šiju celý víkend.“*). Výraz *zkazit* tedy dotazovaní v této skupině vnímají jako něco nenávratně, definitivně a celkově zničeného.

Ostatní respondenti (3 %) vnímají odlišnost z hlediska konkrétního a abstraktního. Výraz *pokazit* mají zafixován s pojmy abstraktními (*pokazit legraci, náladu*), na rozdíl od výrazu *zkazit*, který si spojují s konkrétními věcmi (*zkazit guláš, domácí úkol*).

⁹⁰ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 162.

⁹¹ Tamtéž, s. 162.

4.1.18 Rozsvítit

výraz	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
rozsvítit	59	59,0	30	30,0	29	29,0
rožnout	31	31,0	16	16,0	15	15,0
rožnout i rozsvítit	10	10,0	4	4,0	6	6,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Podle *Českého jazykového atlasu*⁹² se ve znojenské oblasti užívá pro uvedení světelného zdroje v činnost sloveso *rožnout*.

Tuto informaci potvrdilo 41 % dotazovaných. Výhradní užití slovesa *rožnout* volilo 31 respondentů, dalších 10 potom jako dubletní k výrazu *rozsvítit*. Nadpoloviční většina (59 %) se přiklonila ke slovesu *rozsvítit*.

Z výzkumu je patrné, že užívání výrazu *rožnout* v daném regionu je stále živé a relativně zachovalé.

Překvapil mě nepatrný rozdíl mezi městem a vesnicí. Sloveso *rožnout* je na venkově užívané se stejnou frekvencí jako ve městě.

4.1.19 Knedlík

výraz	počet	%	z toho			
			město		Venkov	
			počet	%	počet	%
knedlík	59	59,0	33	33,0	26	26,0
knedle	33	30,0	12	11,0	21	19,0
knedle i knedlík	6	6,0	3	3,0	3	3,0
šiška	2	2,0	2	2,0	0	0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

U tohoto pojmenování jsem se zaměřila na rozdíly lexikální (*knedlík* x *šiška*) a slovotvorné (*knedlík* x *knedle*).

V *Českém jazykovém atlasu*⁹³ se tvrdí, že Znojmo patří do areálu, kde se užívá výraz *knedle*, charakteristický pro celou západní část Moravy.

⁹² *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 345.

Výzkum tento údaj zcela nepotvrdil. Pojmenování *knedlík* zvolilo 65 dotazovaných, z toho 59 jako jediný ekvivalent a 6 v kombinaci s výrazem *knedle*. K nedubletnímu užívání slova *knedle* se přihlásilo 33 respondentů. Pouze 2 dotazovaným bylo blízké pojmenování *šiška*, které je charakteristické pro oblast východní Moravy.

4.1.20 Syrečky

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
tvarůžky	53	53,0	25	25,0	28	28,0
syrečky	42	42,0	23	23,0	19	19,0
syrečky i tvarůžky	4	4,0	2	2,0	2	2,0
*) tvargle	1	1,0	0	0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

*) doplnil respondent

Nářeční pojmenování pro tento specifický druh sýra je dvojí. Jedná se o český lexém *syrečky* a moravský *tvarůžky*.

V *Jazykovém atlasu jihozápadní Moravy*⁹⁴ je uvedeno, že na rozdíl od situace v polovině 50. let, kdy byl na území Znojemska zachován výraz *tvarůžky*, je v dnešní době patrný výskyt pojmenování *sérečky*⁹⁵. Dále zmiňuje pro daný regionu nově zaznamenanou samotnou podobu *syrečky*. Na druhou stranu podle *Českého jazykového atlasu*⁹⁶ Znojmo izoglosa sice lokalizuje do areálu s výskytem slova *syrečky*, zaznačeno je však pojmenování *tvarůžky*.

Tato nepřehledná situace mě přiměla k prozkoumání stavu zmiňovaných výrazů. Výsledky nebyly nijak převratné, nezaznamenala jsem ani výrazný rozdíl mezi městem a vesnicí. Výraz *tvarůžky* vybralo 53 % informátorů, o něco méně (42 %) respondentů uvedlo pojmenování *syrečky* a 4 % studentů zvolila jejich dubletní užití. V 1 případě se v dotazníku objevil lexém *tvargle*, který respondent doplnil sám. Tento výraz se vyskytuje u mládeže v některých moravských městech a má slangovou povahu.

⁹³ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 213.

⁹⁴ Čižnářová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy.* Brno 2000, s. 229.

⁹⁵ Pod vlivem hláskově blízké spisovné podoby *syrečky*

⁹⁶ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 231.

V *Českém jazykovém atlasu*⁹⁷ je nejbližší výskyt slova *tvargle* (s ohledem na znojemský region) zaznamenán v Brně.

Průzkum dokázal, že ve znojemském regionu jsou u mládeže živé oba výrazy.

4.1.21 Houska

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
housky	65	65,0	36	36,0	29	29,0
pletýnky	32	32,0	12	12,0	20	20,0
housky i pletýnky	3	3,0	2	2,0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Do dotazníku jsem zařadila 2 výrazy označující „drobné pletené pečivo pečené většinou z pšeničné mouky“⁹⁸ Znojmo se nachází na okraji areálu, kde se vyskytuje pojmenování *pletýnka*. Lexém *houska* se užívá v celých Čechách, s výrazem *pletýnka* se setkáváme na většině území Moravy.⁹⁹

Průzkum zcela nepotvrdil údaj uvedený v *Českém jazykovém atlasu*.¹⁰⁰ Výraz *houska* byl bližší 65 % studentů, u 32 % byl zaznamenán ekvivalent *pletýnka* a 3 respondenti uvedli lexémy oba.

Rozdíl mezi městem a vesnicí byl zaznamenán. Pojmenování *pletýnka* je respondentům z venkova o něco bližší (užívá ho 20 dotazovaných, ve městě o 8 méně).

V tomto případě bylo mým cílem mj. zjistit, zda respondenti vnímají mezi pojmy *houska* a *pletýnka* významový rozdíl a pokud ano, jaký.

Rozdíl v sémantice uvedených výrazů cítí 49 % studentů. Při vyhodnocování dotazníků jsem zaznamenala různé typy odpovědí.

Největší počet studentů (27 %) označil jako výrazný rozdíl velikost pečiva. *Houska* je podle nich malá (může to být uzel, raženka atd.) a *pletýnka* je v jejich povědomí to stejné pečivo, jen o něco větší.

⁹⁷ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 231.

⁹⁸ Tamtéž, s. 271.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 272.

Několik respondentů (11 %) má zažitý fakt, že rozdíl mezi *houskou* a *pletýnkou* je ve formě zpracování těsta. Tedy *pletýnka* je podle nich zapletená do copu (jedná se o typické bílé pečivo) a *housku* zde chápou jako nepletené, kulaté pečivo (bulku).

Objevily se studenti (9 %), kteří vnímají slovo *houska* jako výraz nadřazený slovu *pletýnka*. *Houska* je tedy podle jejich mínění pečivo obecně (respondent uvádí jako příklad větu: ‚Mami, tady mají velký výběr housek!‘). *Pletýnka* je pak chápána jako specifický druh pečiva.

Podle některých informátorů (2 %) je *houska* posypaná (např. mákem, sezamem, slunečnicovými semínky atd.). *Pletýnku* pak vidí jako pečivo posypané pouze solí.

Rozdílné odpovědi mezi studenty z města a z obcí ve znojemském regionu nebyly v tomto případě zaznamenány.

4.1.22 Vařečka

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
vařečka	76	76,0	41	41,0	35	41,0
vařejka	24	24,0	9	9,0	15	9,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Svou pozornost jsem zaměřila také na lexémy *vařečka* a *vařejka*. Výraz *vařejka* je charakteristický pro centrální, západní a jižní Moravu. Také Znojensko se nachází v areálu výskytu tohoto výrazu. *Český jazykový atlas* však uvádí užívání ekvivalentu *vařečka*.¹⁰¹

K výhradnímu užívání slova *vařečka* se přihlásilo převážné množství, tedy 76 informátorů. Výraz *vařejka* uvedlo 24 dotazovaných. Přestože na Znojensku jednoznačně převládá pojmenování *vařečka* shodné se spisovnou češtinou, lexém *vařejka* na našem území není mládeží zcela zapomenut.

Rozdíl mezi městem a vesnicí je v tomto případě malý, přesto můžeme sledovat častější výskyt výrazu *vařejka* u informátorů z venkova.

¹⁰¹ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 293.

4.1.23 Sběračka

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
šufánek	54	54,0	25	25,0	29	29,0
naběračka	29	29,0	16	16,0	13	13,0
naběračka i šufánek	7	7,0	4	4,0	3	3,0
sběračka	7	7,0	3	3,0	4	4,0
*) žufánek	2	2,0	2	2,0	0	0
sběračka i naběračka	1	1,0	0	0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

*) doplnil respondent

Pro Moravu je charakteristické pojmenování pro kuchyňské náčiní určené k nabírání tekutin¹⁰² slovo *šufánek*. *Český jazykový atlas*¹⁰³ uvádí, že ve znojemském regionu převažují výrazy *sběračka* a *naběračka*. Zajímalo mě, která z variant bude ve znojemském regionu častější.

Celkem 61 respondentů k mému překvapení zvolilo lexém *šufánek*. Z toho 54 studentů uvedlo výhradní užívání slova, zbylých 7 spolu s výrazem *naběračka*. Obměnu s počátečním ž- (*žufánek*) dopsali 2 informátoři. Pojmenování *naběračka* bylo bližší 29 studentům. Celočeský lexém *sběračka* uvedlo 7 informátorů. Pouze v 1 případě byla zaznamenána varianta *sběračka i naběračka*.

4.1.24 Uzel

Dichotomie *suk* x *uzel* patří k typickým moravsko-českým protikladům. Výraz *suk* je lokalizován do oblasti středomoravského nářečí a Slovácka s jižním Valašskem¹⁰⁴. Pro zbytek území je charakteristický název *uzel*. Podle *Českého jazykového atlasu*¹⁰⁵ leží Znojmo na okraji areálu, kde se vyskytuje ještě pojmenování *suk*.

¹⁰² *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 286.

¹⁰³ Tamtéž, s. 289.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 189.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 403.

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
uzel	54	54,0	27	27,0	27	27,0
Suk	39	39,0	18	18,0	21	21,0
Suk i uzel	7	7,0	5	5,0	2	2,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Výzkum však převažující výskyt lexému *suk* nepotvrdil. Výhradní užívání slova *uzel* uvedlo 54 studentů, ekvivalent *suk* volilo 39 respondentů a 7 dotazovaných vybralo názvy oba.

Potvrdil se údaj, že je u těchto výrazů situace ve městě a na venkově totožná.¹⁰⁶

4.1.25 Slánka

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
solnička	88	88,0	43	43,0	45	45,0
slánka	8	8,0	4	4,0	4	4,0
slánka i solnička	4	4,0	3	3,0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Pro pojmenování stolní nádoby na sůl jsou charakteristické dva výrazy (*slánka* a *solnička*). Varianta *slánka*, shodná se spisovným jazykem, je specifická pro většinu území Čech, *solnička* je pojmenování typické pro moravskou oblast. Zajímalo mě, zda se v tomto případě Znojmo vymyká z výskytu typických moravských výrazů či nikoliv.

Dle získaných poznatků je zřejmé, že se ve městě některé typické moravismy objevují. Ze 100 respondentů se celkem 92 přihlásilo k užívání výrazu *solnička*, z toho 88 lexém uvedlo jako jediný a 4 vedle výrazu *slánka*. Pouze 8 informátorů dalo přednost ekvivalentu *slánka*.

¹⁰⁶ Český jazykov atlas I. Praha 1993, s. 189.

4.1.26 Vesnice

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
vesnice	88	88,0	43	43,0	45	45,0
dědina	7	7,0	4	4,0	3	3,0
vesnice i dědina	5	5,0	3	3,0	2	2,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

U dichotomie výrazů *dědina* x *vesnice* je patrné, že Znojmo náleží spíše k českému jazykovému typu. Pro „obec venkovského typu“¹⁰⁷ tedy 88 dotazovaných ze 100 vybralo pojmenování *vesnice*. Pouze 7 studentům byl bližší lexém *dědina*. Obě slova zvolilo 5 informátorů.

4.1.27 Hůl

„Hlavní lexikální protiklad představuje české a většinou moravské pojmenování *hůl* / *hůlka* proti východomoravskému ekvivalentu *čagan*.“¹⁰⁸ Varianta *hůlka* se vyskytuje téměř na celé západní polovině Moravy a právě její jihozápadní část tvoří výjimku. Znojemský region tedy spadá do areálu výskytu lexému *hůl*.¹⁰⁹

Průzkum dané tvrzení nepotvrdil. Pro pojmenování pomůcky sloužící k opírání při chůzi zvolilo slovo *hůlka* 56 % dotazovaných. Ekvivalent *hůl* užílo 35 % studentů. Obě varianty zaznamenali 3 respondenti. Východomoravský výraz *čagan* se objevil u 5 informátorů. Zajímavé je, že všichni pochází z venkova. V 1 případě bylo zaznamenáno užití výrazu *čagan* i *hůlka* u respondenta z města.

Dále mě při výzkumu zajímalo, jaké spojení bude užito ve větě: *Mnoho starých lidí chodí o hůlce x s holí*. U 55 % dotazovaných se objevilo k vyjádření opět pojmenování *hůlka*, a to ve spojení s lokálem (*o hůlce*). Jeden respondent sám doplnil tvar v instrumentálu (*s hůlkou*). Spojení *o holi* dopsalo 5 studentů.

¹⁰⁷ Český jazykový atlas I. Praha 1993, s. 350.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 156.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 157.

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
Hůlka	56	56,0	28	28,0	28	28,0
Hůl	35	35,0	19	19,0	16	16,0
čagan	5	5,0	0	0	5	5,0
hůl i hůlka	3	3,0	2	2,0	1	1,0
čagan i hůlka	1	1,0	1	1,0	0	0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0
Mnoho starých lidí chodí						
a) o hůlce	55	55,0	28	28,0	27	27,0
b) s holí	39	39,0	17	17,0	22	22,0
c) o holi *)	5	5,0	4	4,0	1	1,0
d) s hůlkou *)	1	1,0	1	1,0	0	0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

*) vyplnil respondent

4.1.28 Peřina

Výraz *duchna*, pro označení ložní příkrývky plněné peřím¹¹⁰, se vyskytuje téměř v celém areálu jihozápadní, střední a jihovýchodní Moravy.

Znojmo i v tomto případě tvoří výjimku. Převážná většina, a to 95 respondentů uvedla, že užívá výhradně pojmenování *peřina*. Pouze 4 byl bližší nespisovný ekvivalent *duchna* (z tohoto počtu jsou 3 informátoři z vesnice). Dubletní užívání výrazů *duchna* i *peřina* uvedl 1 student.

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
peřina	95	95,0	48	48,0	47	47,0
duchna	4	4,0	1	1,0	3	3,0
peřina i duchna	1	1,0	1	1,0	0	0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

¹¹⁰ Český jazykový atlas I. Praha 1993, s. 314.

4.1.29 Polštář

Ve znojemském regionu se k pojmenování „měkce vycpané podušky pod hlavu“¹¹¹ převážně užívá výraz *polštář*. Výzkum ukázal, že ze 100 respondentů se v 99 případech objevila právě tato varianta. Pouze 1 dotazovaný dopsal výraz *záhlavec*.

Jelikož oblast Znojemska leží poblíž areálu, kde se pro pojmenování *polštáře* užívá výraz *peřina*, zajímalo mě, zda se s tímto jevem studenti setkali a pokud ano, u koho.

Převážná většina (95) respondentů výraz *peřina* s významem *polštář* nezná a nikdy se s tímto nespisovným ekvivalentem nesetkala. Pojmenování znali pouze 3 respondenti, a to od svých babiček¹¹², ale nepoužívají ho. S výrazem se setkal pouze 1 student u své známé z Pardubic. Pouze 1 student slovo *peřina* s významem *polštář* užívá sám.¹¹³

Na Znojemsku se tedy s tímto jevem téměř nesetkáme. Byl zaznamenán pouze 1 případ, kdy stará generace (v případě babičky ze Znojma) výraz aktivně užívá.

4.1.30 Nárt

Spisovný výraz *nárt*, hřbet chodidla, tvoří výraznou dichotomii s nářečním ekvivalentem *příhybí*. „Pojmenování příhybí má centrum výskytu na Třebíčsku a Znojemsku, sporadicky je doloženo též ze stř. Moravy, ...“¹¹⁴

Průzkum ukázal, že 97 všech dotazovaných užívá lexém totožný se spisovnou češtinou. Specifické pojmenování *šajtle*, které má odlišný význam, uvedli 2 respondenti. U 1 studenta se pro pojmenování nártu objevil dokonce lexém *píšťala*.

Průzkum údaj z *Českého jazykového atlasu* nepotvrdil. Nářeční ekvivalent *příhybí* se mladou generací ve znojemském regionu nevyskytuje.

¹¹¹ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 316.

¹¹² Z toho 2 babičky nebydlí v okrese Znojmo (1 je z Hodonína a 1 z Borotína u Boskovic). Třetí babička respondenta je ze Znojma.

¹¹³ Jedná se o již zmiňovaného studenta dříve bydlicího v Přitlukách.

¹¹⁴ *Český jazykový atlas I.* Praha 1993, s. 152.

4.1.31 Kvítí

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
kytky	80	80,0	43	43,0	37	37,0
kvítka	16	16,0	4	4,0	12	12,0
kvítka i kytky	2	2,0	2	2,0	0	0
kvítí	1	1,0	1	1,0	0	0
kvítí i kytky	1	1,0	0	0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Nejčastější nářeční ekvivalenty pro „kolektiva kvítí označujícího obecně množství nejrůznějších květin“¹¹⁵ jsou výrazy *kytky* (pro území celých Čech), *kvítí* a jeho slovtvorná diference *kvítka* (pro většinu Moravy a Slezska).

*Český jazykový atlas*¹¹⁶ řadí Znojmo do areálu výskytu slova *kvítí*. Libuše Čižmárová však tvrdí¹¹⁷, že se ve Znojmě udržel výraz *kytky*, který se na území Moravy objevuje zřídka a do oblasti výskytu pojmenování *kvítka* se nešíří (důvodem je fakt, že ho uživatelé jazyka na daném území chápou ve významu kytice, naproti tomu v místě, kde se objevuje lexém *kytka*, pro význam kytice užívají výraz *kytica*).

Výzkumem se jednoznačně potvrdilo, že se ve znojemském regionu hojně vyskytuje výraz *kytky*, který uvedlo 80 studentů. Slovo *kvítka*, charakteristické pro západní polovinu Moravy, zvolilo celkem 16 respondentů (z toho 12 studentů pochází z vesnice). Pouze 2 dotazovaným bylo blízké pojmenování *kvítí*, z toho 1 výraz uvedl jako dubletní k ekvivalentu *kytky*.

4.1.32 Líný

Adjektivum *líný*, vyjadřující vlastnost člověka, který nerad pracuje¹¹⁸, má mnoho slovtvorných (např. *lenivý*, *lenošný*) i lexikálních (např. *shnilý*) diferencí. Ve znojemském regionu se užívají výrazy *líný* a *lenivý*.¹¹⁹

¹¹⁵ *Český jazykový atlas II*. Praha 1997, s. 240.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 239.

¹¹⁷ Čižmárová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*. Brno 2000, s. 95.

¹¹⁸ *Český jazykový atlas I*. Praha 1993, s. 182.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 183.

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
Líný	58	58,0	32	32,0	26	26,0
shnilý	19	19,0	8	8,0	11	11,0
lenošný	14	14,0	7	7,0	7	7,0
Líný i shnilý	4	4,0	1	1,0	3	3,0
Líný i lenošný	3	3,0	1	1,0	2	2,0
lenivý	2	2,0	1	1,0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Nedoubletní užívání výrazu *líný* bylo zaznamenáno u 58 % dotazovaných. 7 % studentů pak slovo uvedlo jako dubletní (4krát k adjektivu *shnilý* a 3krát k adjektivu *lenošný*). Překvapivé zjištění bylo, že výraz *lenivý* se objevilo pouze u 2 respondentů. Nedá se tedy na Znojemsku považovat za lexém živý. V 19 případech dotazovaní zvolili adjektivum *shnilý*, které je u mládeže spíše expresivně zabarveno. Výrazu *lenošný*, který je charakteristický pro západní polovinu Moravy, dalo přednost 14 informátorů.

4.1.33 Míchaná vejce

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
míchaná	89	89,0	47	47,0	42	42,0
smažená	9	9,0	2	2,0	7	7,0
míchaná i smažená	2	2,0	1	1,0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Dvě hlavní souslovná pojmenování pro „pokrm z vajec rozmíchaných a usmažených na rozpuštěném omastku“¹²⁰ jsou *smažená* a *míchaná* vejce. Kromě východní poloviny Moravy se výraz *smažená* vyskytuje (alespoň v dubletách) na většině území České republiky.

Průzkum ukázal, že 89 % všech dotazovaných dává výhradně přednost adjektivu *míchaná*. Výraz *smažená* je bližší 9 informátorům (z města jsou pouze 2 z nich). Celkem 2 respondenti zvolili adjektiva obě.

¹²⁰ Český jazykový atlas I. Praha 1993, s. 218.

4.1.34 Šilhavý

V *Jazykovém atlasu jihozápadní Moravy*¹²¹ je zmíněn výhradní výskyt adjektiva *švidravý*, pro označení jedince, který je postižený „takovou vadou, při níž se jedno oko nebo obě oči odchylují od oční osy“¹²², na Znojemsku od 50. let. Na ostatním území jihozápadní Moravy převažoval spisovný ekvivalent *šilhat*, ovšem v dubletním výskytu s výrazem *švidrat* a jeho variantou *švirgat* nebo *švirgat*. Výzkum ukázal, že se adjektivum *švidravý* na Znojemsku již neobjevuje. Ze 100 respondentů zvolilo v 98 případech výraz *šilhavý*. Pouze 2krát se objevilo adjektivum *švidravý* (z toho jednou jako dubletní výraz ke slovu *šilhavý*).

4.1.35 Na bok / bokem x na stranu / stranou

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
bokem	30	30,0	17	17,0	13	13,0
na bok	23	23,0	10	10,0	13	13,0
na stranu	22	22,0	10	10,0	12	12,0
stranou	9	9,0	6	6,0	3	3,0
na bok i na stranu	9	9,0	6	6,0	3	3,0
na bok i bokem	6	6,0	1	1,0	5	5,0
na stranu i stranou	1	1,0	0	0	1	1,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Pro vyjádření významu *mimo*, *vedle*, *opodál* se užívají výrazy *bokem* / *na bok* nebo *stranou* / *na stranu*. Na Moravě by se měl hojněji vyskytovat výraz *bok*, a to jak v nářečích, tak i v běžné mluvě.¹²³

Fakt, že se výraz *bok* na Moravě vyskytuje ve větší míře než výraz *strana*, byl potvrzen dokonce i ve Znojmě. K výhradnímu užívání varianty *na bok* / *bokem* se přihlásilo celkem 59 respondentů. Z tohoto počtu je 30 % bližší výraz *bokem*, 23 % *na bok* a zbylých 6 % volilo obě možnosti. 32 % informátorů se přiklonilo k výrazům

¹²¹ Čižmárová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*. Brno 2000. 381.

¹²² *Český jazykový atlas I*. Praha 1994, s. 136.

¹²³ Jodas, J., Jodasová, H.: *Moravské na bok / na boku a navrch / navrchu*. In: *Prostor v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem 2007, s. 90–92.

stranou / na stranu (ve 22 případech student preferoval výraz *na stranu* a pouze u 9 respondentů byla zaznamenána varianta *stranou*). 9 % všech dotazovaných zvolilo kombinaci výrazů *na bok / na stranu* a v 1 případě student zvolil možnost *na stranu / stranou*.

4.1.36 Větev

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
větev	55	55,0	30	29,0	26	26,0
haluz	23	23,0	10	10,0	13	13,0
větev i haluz	17	16,0	8	8,0	8	8,0
větva *)	5	5,0	2	2,0	3	3,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

*) doplnil respondent

Na většině území Čech je charakteristická pro označení části stromu, která vyrůstá z kmene¹²⁴, spisovná varianta slova, tedy výraz *větev*. Morava si opět drží svou typickou variantu, v tomto případě jde o lexém *haluz* (a jeho morfologickou obměnu *haluza*).

Celkem 60 dotazovaných zvolilo lexém *větev* (5 z nich specifický tvar *větva*). Výhradní užívání výrazu *haluz* deklarovalo 23 respondentů a zbylých 17 studentů zvolilo pojmenování obě.

4.1.37 Slupka

Dva nejvýraznější nářeční ekvivalenty pro pojmenování *slupky* jsou výrazy *šlupka* a *šupka*, které tvoří výraznou česko-moravskou lexikální diferenci.

Podle *Českého jazykového atlasu*¹²⁵ jsou pro Znojmo charakteristická substantiva *kůže* a *slupka*.

Výzkum ukázal, že se situace ve znojemské oblasti částečně změnila. Výhradní užívání slova *šlupka*, které je běžné po celých Čechách a na Moravě se vyskytuje

¹²⁴ Český jazykový atlas II. Praha 1997, s. 196.

¹²⁵ Tamtéž, s. 67.

ojediněle, uvedlo 61 studentů. Dalších 10 dotazovaných uvedlo pojmenování *šlupka* v kombinaci (9krát s výrazem *slupka* a 1krát s výrazem *kůže*). Nedubletní pojmenování *slupka* užívá 27 informátorů. Typicky moravský výraz *šupka* byl zaznamenán jen ve 2 případech. Lexém *kůže* vybral pouze 1 student, a to jako dubletní výraz ke slovu *šlupka*.

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
šlupka	61	61,0	29	29,0	32	32,0
slupka	27	27,0	17	17,0	10	10,0
slupka i šlupka	9	9,0	4	4,0	5	5,0
šupka	2	2,0	0	0	2	2,0
šlupka i kůže	1	1,0	0	0	1	1,0
kůže	0	0	0	0	0	0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

4.1.38 Příkop

Jihozápadní část Moravy se podle *Českého jazykového atlasu*¹²⁶ vymyká z areálu, ve kterém se pro pojmenování příkopu u cesty užívá převážně varianta *příkopa*. Ve znojenském regionu je zaznačen výraz *škarpa*.

Lexém *škarpa* vybralo 38 % respondentů, z nichž 25 % pochází z vesnice. Nadpoloviční většina (56 %) deklarovala výraz *příkop*. Varianty obě uvedlo 6 % všech dotazovaných.

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
příkop	56	56,0	34	34,0	22	22,0
škarpa	38	38,0	13	13,0	25	25,0
příkop i škarpa	6	6,0	3	3,0	3	3,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

¹²⁶ *Český jazykový atlas II*. Praha 1997, s. 333.

4.1.39 Rozinka

Lexém označující „sušenou bobuli vinné révy“¹²⁷ má dvě hláskové podoby, obě totožné se spisovným jazykem. Jedná se o výrazy *rozinka* a *hrozinka*. Do dotazníku jsem navíc uvedla i regionalismus *cibéba*¹²⁸. Zajímalo mě, zda tento archaismus některý ze studentů v dnešní době ještě užívá.

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
hrozinka	53	53,0	22	22,0	31	31,0
rozinka	43	43,0	25	25,0	18	18,0
rozinka i hrozinka	4	4,0	3	3,0	1	1,0
cibéba	0	0	0	0	0	0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

Na převážném území Moravy je doložena varianta *hrozinka*. Výsledky průzkumu byly téměř vyrovnané. Výhradní užívání výrazu *hrozinka* zvolilo 53 % studentů. Pojmenování *rozinka*, které je specifitější pro Čechy, uvedlo 43 % respondentů.

Studentům z vesnice byl bližší ekvivalent *hrozinka*.

4.1.40 Klíště

výraz	počet	%	z toho			
			město		venkov	
			počet	%	počet	%
klíště	63	63,0	34	34,0	29	29,0
piják	16	16,0	7	7,0	9	9,0
klíšťák	11	11,0	6	6,0	5	5,0
piják i klíště	6	6,0	1	1,0	5	5,0
klíště i klíšťák	4	4,0	2	2,0	2	2,0
celkem za respondenty	100	100,0	50	50,0	50	50,0

¹²⁷ Český jazykový atlas II. Praha 1997, s. 470.

¹²⁸ Tamtéž, s. 470.

Téměř celé území Moravy je charakteristické pojmenováním *piják*. Do měst však vlivem spisovného jazyka stále s větší frekvencí proniká výraz *klišťě*.

Průzkum tento údaj potvrdil. 63 % respondentů uvedlo právě spisovný ekvivalent k pojmenování „cizopasného členovce sajícího krev obratlovců“¹²⁹. Jeho slovotvornou variantu *klišťák* deklarovalo 11 % informátorů, obě varianty vybrali 4 % dotazovaných. Pouze u 16 % byl zvolen moravismus *piják*. Dubletní varianta *piják* a *klišťě* byla zaznamenána u 6 % studentů.

4.1.41 Hroznové víno

Dalším typickým česko-moravským rozdílem ve slovní zásobě jsou nářeční ekvivalenty pro pojmenování „souboru plodů (bobulí) vinné révy“¹³⁰, a to lexémy *hrozny* a *víno*. Na území Čech je charakteristické užívání výrazu *víno* ve významu ovoce. Moravská oblast se vyznačuje pojmenováním *hrozny*.

Znojmo se v tomto případě řadí do areálu, kde je v jazykovém povědomí uživatelů zafixován výraz *hrozny*, který v dotazníku zvolilo 92 respondentů. Zbylým 8 byl bližší lexém *víno*. Rozdíl mezi městem a vesnicí nebyl zaznamenán.

Ve druhém úkolu dotazníku jsem zaznamenala zajímavé odpovědi, a proto se jejich vyhodnocení částečně liší od ostatních. Cílem bylo prozkoumat, jaké významy se respondentům bezprostředně vybaví ve spojení s adjektivy *plesnivý*, *chudý* a substantivem *pupík*. Tímto způsobem jsem chtěla zjistit, jestli dotazovaným vyvstanou v mysli hojně užívané moravské výrazy (*plesnivý* → šedivý, *chudý* → hubený) a zda se potvrdí údaj z *Českého jazykového atlasu*¹³¹, podle něhož se ve znojemském regionu užívá pro zakončení jádřince u jablka výraz *pupík*. Počet uvedených významů se u každého slova liší. V některém případě napsal respondent význam jeden, nejčastěji se v dotaznících objevovaly odpovědi dvě. Tři významy a více neuvedl nikdo.

Jelikož neměli v tomto případě studenti žádný limit, jejich odpovědi byly velmi zajímavé a přehledně jsem je znázornila také v grafech, které jsou součástí přílohy.

¹²⁹ Český jazykový atlas II. Praha 1997, s. 164.

¹³⁰ Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha 2006, s. 102.

¹³¹ Český jazykový atlas II. Praha 1997, s. 65.

4.1.42 Plesnivý

- šedivý (zejména ve spojení s vlasy či vousy)

Adjektivum *plesnivý* s významem šedé barvy (ve spojení s vlasy či vousy) se vyskytuje téměř v celém západomoravském a slezském areálu.¹³² Osobně jsem se s tímto označením v daném smyslu nesetkala.

Převážná část (85 %) respondentů si vybavila při výrazu *plesnivý* zkaženou potravinu. Ze 100 dotazovaných má 38 % zafixováno slovní spojení ‚*dědek plesnivej*‘, které představuje starého, ošklivého člověka. 18 % studentů připojilo k výrazu slovo *sýr* (nejčastěji hermelín), zaměňují tedy výraz *plísňový* a *plesnivý*. V 7 případech měli studenti vžitý fakt, že *plesnivý* člověk je líný.

plesnivý	význam	počet případů	z toho	
			město	venkov
1. zkažený	zkažené, shnilé jídlo – všeobecně nepoživatelná potravina	85	36	49
2. starý	všeobecně starý člověk, rovněž v negativním významu jako nepříjemný, zlý – např. dědek	38	21	17
3. plísňový	plíseň jako kultura – nejčastěji ve spojení se sýrem, v jednom případě ve spojení s plísní na nohou	18	13	5
4. líný	ve významu shnilý – člověk bez energie, mdlý a unilý	7	2	5
5. šedivý	vyjádření barvy – pouze ve spojení s vlasy	3	3	0
	100 respondentů	151	75	76

Konečně se dostávám k významu šedivosti, který pravděpodobně pramení ze staročestiny (*plesnivý kůň* = šedivý kůň, *plesnivec* = ‚šedivý dědek‘)¹³³. Tato odpověď se kupodivu v dotaznících objevila pouze 3krát. K výrazu uvedli 2 respondenti pojem *vlasy* a 1 *vousy*.

Z celkového počtu 151 odpovědí 3 respondenti neuvedli význam žádný, 43 studentů napsalo jeden význam a 54 dotazovaných doplnilo významy dva.

¹³² Český jazykový atlas I. Praha 1993, s. 130.

¹³³ Tamtéž, s. 130.

4.1.43 Chudý

- hubený, štíhlý člověk

Také v tomto případě jsem vybrala typicky česko-moravský protiklad lexémů. Zatímco se v Čechách pro označení štíhlého člověka užívá spisovný výraz *hubený*, na Moravě se v hojné míře vyskytuje adjektivum *chudý*. Zajímalo mě, kolik studentů si slovo bezprostředně spojí se štíhlostí.

chudý	význam	počet případů	z toho	
			město	venkov
1. nemajetný	chudý člověk bez peněz, bez majetku	97	45	52
2. hubený	štíhlý člověk	41	22	19
3. na mysli	duševní prázdnota, člověk jednoduchý, chudý na mysli, bez citu – vždy v negativním významu	11	8	3
4. málo	všeobecně malá nabídka – např. málo vydatný oběd, prázdný nebo také malá porce	7	3	4
5. nepestré	bez výrazu a náplně, vzhledově nehezké nebo nedostačující – např. úzký výběr zboží, malá výzdoba, nepestrý program	5	5	0
	100 respondentů	161	83	78

U 3 respondentů ze 100 nebyl zaznamenán význam žádný, Významy 2 uvedlo 64 informátorů a 33 studentům se vybavil pouze 1, a to ve smyslu nemajetného člověka. Všem respondentům, kteří úkol vyplňovali, se vybavil člověk bez peněz. Významové spojení s hubeným jedincem bylo tedy až na druhém místě.

Jak už bylo zmíněno, 64 respondentů uvedlo významy dva. Z celkového počtu dotázaných se 41 studentům vybavil (bez ovlivňování výběrem) právě zkoumaný význam slova.

Zbylých 23 odpovědí se různilo. Význam člověka chudého na mysli nebo citově chudého se objevil 11krát, 7krát význam nevelkého množství a 5krát něco málo kvalitního, nehezkého, bez výrazu a náplně.

Výzkum tedy dokázal, že slovo není mládeži na Znojemsku zcela neznámé, jak jsem osobně předpokládala.

4.1.44 Pupík

- bubák; uschlý tmavý zbytek květního kalichu rostlin na jablkách či hruškách¹³⁴

Český jazykový atlas¹³⁵ uvádí, že se Znojmo nachází v areálu, kde se vyskytuje pro pojmenování zakončení jádřince u jablka či hrušky výraz *pupík*. Odjakživa mám zafixované pojmenování *bubák*, slovo *pupík* mám spojené pouze s pupečníkem.

Více než polovina (52 %) respondentů chápe výraz jako pozůstatek pupeční šňůry. Téměř polovina (48 %) potom vnímá výraz *pupík* jako břicho obecně. Celkem 16 studentů uvedlo (většinou jako druhý význam vedle pupečníku nebo břicha), že se jedná o přezdívku, oslovení pro malé dítě, miminko, či dokonce domácího mazlíčka. Pouze 1 student zmínil význam *pozůstatek okvěti u pomeranče*.

pupík	význam	počet případů	z toho	
			město	venkov
1. pupečník	pozůstatek pupeční šňůry	52	27	25
2. břicho	velké břicho nebo naopak bříško	48	20	28
3. oslovení	citově zabarvené slovo, rovněž jako přezdívka nebo lichotka	10	4	6
4. malé dítě	všeobecný výraz pro malé, roztomilé a nemotorné dítě	5	2	3
5. mazlík	domácí mazlík – myšlen kterýkoliv člen rodiny včetně zvířete	1	0	1
6. okvěti	konkrétně uveden pozůstatek okvěti u pomeranče	1	1	0
	100 respondentů	117	54	63

Ze 100 respondentů 4 neuvedli význam žádný, 21 studentům se vybavily významy dva a 75 jich doplnilo význam pouze jeden.

Průzkum dokázal, že je výraz *pupík* jako pozůstatek okvěti u jablka na Znojmsku mládeží neužívaný. Nikomu se takový význam nevybavil, nemají ho tedy v jazykovém povědomí.

¹³⁴ Český jazykový atlas II. Praha 1997, s. 64.

¹³⁵ Tamtéž, s. 65.

4.2 Vybrané germanismy pro výzkum lexikální složky

Do svého prvního dotazníku jsem zařadila slovo *šamrle* a zkoumala znalost významu tohoto germanismu, který se na Znojemsku objevoval jako ekvivalent ke spisovnému výrazu stolička. Všichni dotazovaní uvedli, že výraz nežívají, nedokázali ho ani vysvětlit. Tento fakt mě přiměl k vytvoření druhého dotazníku, ve kterém jsem svou pozornost mj. zaměřila na znalost germanismů u mládeže ve znojemském regionu.

Některé germanismy, jež jsem do průzkumu zvolila, mají v současnosti expresivní povahu, v minulosti se však jednalo o slova bezpříznaková a užívala se na Znojemsku zcela běžně.

Celkem 34 germanismů, které jsem do dotazníku uvedla, nebylo vybráno náhodně, ale po konzultaci s obyvateli, jež ve Znojmě žijí od narození až dodnes (jedná se o generaci narozenou mezi roky 1927–1933, tedy před válkou i po uzavření hranic).

Informace o vybraných germanismech (původ, význam ad.) jsem uvedla v následující tabulce:

Germanismy na Znojemsku			
germanismus	význam	původ	poznámky
ánunk	ponětí	<i>die Ahnung</i>	
aušús	zmetek	<i>der Ausschuß</i>	
bíbr	licousy, vousy	<i>der Biber</i>	v němčině lidově
cimra	místnost	<i>das Zimmer</i>	
ciráty	průtahy, cavyky	<i>die Zierrat</i>	v němčině lidově
drek	bezenná věc	<i>der Dreck</i>	
flígr	křídlo	<i>der Flüge</i>	
forhaněk	záclona	<i>der Vorhang</i>	také firhaněk
forhóz	vjezd do domu	<i>das Vorhaus</i>	také forhauz
forota	zásoba	<i>der Vorrat</i>	
foršus	záloha	<i>der Vorschuß</i>	
glančit	leštit	<i>glänzen</i>	také glancovat
jupka	vrchní halena	<i>die Jupe</i>	
kramle	skoba	<i>die Kramme</i>	
lajntuch	prostěradlo	<i>das Leintuch</i>	
lajznout si	dovolit si	<i>leisten sich</i>	
Luft	vzduch	<i>die Luft</i>	

germanismus	význam	původ	poznámky
merčit	pozorovat	<i>merken</i>	
mišuňk	směs	<i>die Mischung</i>	
naštelovat	nařídit	<i>stellen</i>	
nemít šajnu	nemít zdání	<i>der Schein</i>	
piglovat	žehlit	<i>bügeln</i>	také biglovat
posichrovat	pojistit	<i>sichern</i>	
pucovat	čistit	<i>putzen</i>	
sesla	křeslo	<i>die Sessel</i>	
sichrhajčka	spínací špendlík	<i>die Sicherheitsnadel</i>	také sichrhajzka
Sulc	huspenina, rosol	<i>die Sülze</i>	
šmajchlovat	lichotit, podbízet se	<i>schmeicheln</i>	
šnuptychl	kapesník	<i>das Schnupftüchel</i>	
šrajtofle	peněženka	<i>die Schreibtafel</i>	
štrapác	námaha	<i>die Strapaze</i>	
tepich	koberec	<i>der Teppich</i>	
zašprajcovat	vzepřít, podepřít	<i>ver(ab)spreizen</i>	
žinýrovat se	stydět se	<i>sich genieren</i>	

Průzkum ukázal, že se dříve tradiční germanismy na Znojemsku u mladé generace vyskytují s poměrně malou frekvencí.

Více než polovina všech uvedených slov byla pro respondenty zcela neznámá (*lajntuch, forhaněk, foršus, štrapác, ánunk, bíbr, glancit, forhóz, mišuňk, forota, jupka, žinýrovat se, šmajchlovat, flígr, ciráty, drek, sesla, aušús*) a v současnosti bych je řadila k archaismům.

V některých případech studenti uvedli, že výraz znají pouze pasivně. Význam germanismu jim tedy není cizí, ale v konkrétní komunikaci slovo nepoužijí (*cimra, tepich, kramle, šrajtofle, posichrovat, piglovat, sulc, šnuptychl, lajznout si, merčit*).

Aktivně užívaných germanismů jsem v provedeném výzkumu zaznamenala pouze 6 (*sichrhajčka, naštelovat, zašprajcovat, pucovat, nemít šajnu, luft*).

Všechna uvedená slova německého původu, která podle výzkumu studenti znají a zároveň aktivně užívají, jsou uvedena ve *Slovníku nespisovné češtiny*¹³⁶. Nejde tedy pouze o výrazy specifické pro znojemskou pohraniční oblast, ale o germanismy rozšířené po celém území České republiky.

¹³⁶ *Slovník nespisovné češtiny*. Praha 2006.

4.2.1 Výsledky provedeného výzkumu podle frekvence užití

germanismus	respondent slovo zná a užívá		respondent slovo zná, ale neužívá		respondent slovo nezná	
	počet	%	počet	%	počet	%
sichrhajcka	84	84,0	10	10,0	6	6,0
naštelovat	83	83,0	12	12,0	5	5,0
zašprajcovat	79	79,0	17	17,0	4	4,0
pucovat	72	72,0	24	24,0	4	4,0
nemít šajnu	71	71,0	27	27,0	2	2,0
Luft	52	52,0	42	42,0	6	6,0
šnuptychl	37	37,0	42	42,0	21	21,0
posichrovat	35	35,0	51	51,0	14	14,0
Sulc	35	35,0	33	33,0	32	32,0
lajznout si	34	34,0	41	41,0	25	25,0
merčit	32	32,0	42	42,0	26	26,0
piglovat	27	27,0	50	50,0	23	23,0
šrajtofle	27	27,0	52	52,0	21	21,0
tepich	24	24,0	60	60,0	16	16,0
cimra	22	22,0	67	67,0	11	11,0
kramle	22	22,0	54	54,0	24	24,0
Drek	18	18,0	25	25,0	57	57,0
Aušus	17	17,0	32	32,0	51	51,0
ciráty	15	15,0	28	28,0	57	57,0
šmajchlovat	15	15,0	25	25,0	60	60,0
forhóz	11	11,0	9	9,0	80	80,0
Sesla	9	9,0	38	38,0	53	53,0
Flígr	8	8,0	33	33,0	59	59,0
žinýrovat se	7	7,0	24	24,0	69	69,0
forota	6	6,0	20	20,0	74	74,0
mišuňk	6	6,0	15	15,0	79	79,0
Jupka	4	4,0	23	23,0	73	73,0
ánunk	3	3,0	13	13,0	84	84,0
Bíbr	3	3,0	15	15,0	82	82,0
glančit	3	3,0	16	16,0	81	81,0
foršus	1	1,0	10	10,0	89	89,0
lajntuch	1	1,0	4	4,0	95	95,0
štrapác	1	1,0	12	12,0	87	87,0
forhaněk	0	0,0	6	6,0	94	94,0

Z vyhodnocení dotazníkového šetření a konfrontace získaných poznatků s uvedenou odbornou literaturou byly vyvozeny následující závěry.

V mnohých případech se jazyková situace na Znojemsku změnila. Některé výrazy, které by se podle *Českého jazykového atlasu* ve znojemském regionu měly hojně vyskytovat, byly v konečném výsledku vyhodnoceny jako ustupující (*hrča, bakulovat se, slupka / kůže, zavazet, pokazit, knedle, pletýnka, suk, hůl, škarpa* ad.) popř. téměř zaniklé (*osýpky, pupík, mlič, je hladko, kvítí, lenivý, šráky, příhybí, postlaňka, ušák* ad.).

Jistý ústup z řečového úzu znojemské mladé generace je patrný rovněž u výrazů obecně nebo oblastně moravských. Studenti se často přiklonili k obecně českému ekvivalentu, moravská varianta jim byla cizí (*lukše, s/křidla, cigánit, náčiní, udeřit se, dědina, čagan, duchna, piják*). V některých případech však užívání moravských výrazů potvrdila nadpoloviční většina (*solnička, křidlice, šufánek, bokem / na bok, hrozny*).

U některých výrazů (*překážet x zavazet, knedlík x knedla, rozsvítit x rožnout, houska x pletýnka, větev x haluz, rozinka x hrozinka* ad.) byly výsledky výzkumu kolísavé. Přestože se varianta shodná s převážným územím Moravy objevila v průměru jen u třetiny respondentů, je patrné, že jsou tyto výrazy stále v povědomí mladé generace.

Součástí zkoumaného souboru lexikálních dialektismů bylo také několik germanismů. Průzkum ukázal, že studenti dříve užívané germanismy již neznají (*lajntuch, forhaněk, šamrle, štrapác, mišuňk, flígr, ciráty, drek, sesla* ad.), naopak jsou jim blízká slova německého původu s expresivním zabarvením užívaná po celém území České republiky (*našteloovat, zašprajcovat, pucovat, nemít šajnu o něčem, sichrhajcka* ad.).

Specifický ráz znojemské mluvy, projevující se vysokým podílem různorodých prvků, je patrný také v rovině hláskoslovné a tvaroslovné. Znojemský nářeční typ v mluvě současné generace již není patrný. Výskyt obecně českých prvků byl prokázán, avšak nižší než ve vnitrozemí Čech (výrazně se neprojevila např. diftongizace *y/i* > *ej* uprostřed slov, protetické *v* na začátku slov, koncovka *-ema* v instrumentálu pl. maskulin a neuter ad.). Naopak jiné charakteristické obecně české rysy jsou pro daný

region příznačné (úžení *é* › *y/i*, diftongizaci monoftongu *y/i* › *ej* u adjektivních koncovek, tvar *předsedou* v instrumentálu sg. maskulin ad.)

Jazyková výjimečnost této přechodné oblasti je patrná také ve slovní zásobě. Celkem ze 78 zkoumaných výrazů (dřívějších regionalismů, moravsko-českých ekvivalentů a germanismů) se potvrdila výrazná jazyková heterogenita. Do mluvy mládeže na Znojemsku pronikají prvky obecné češtiny, dříve užívané germanismy se postupně vytrácejí. Lokálně příznakové prvky, uváděné dosavadní odbornou literaturou, téměř zanikly. Znojemsko nemá folklórní tradici a postupně ztratilo i tradici jazykovou.

6 **Anotace**

Příjmení a jméno:	Řiháková Magdaléna
Vysoká škola:	Univerzita Palackého v Olomouci
Název katedry a fakulty:	Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta
Název katedry:	Katedra bohemistiky
Název diplomové práce:	Regionálně příznakové prvky v lexiku mladé generace na Znojemsku
Vedoucí diplomové práce:	doc. PhDr. Josef Jodas
Počet stran:	64
Počet znaků:	89 129
Počet příloh:	3
Počet titulů použité literatury:	30
Klíčová slova:	Znojmo znojemské nářečí obecná čeština dialekt běžně mluvený jazyk germanismy

Cílem této bakalářské diplomové práce je popsat a charakterizovat současný stav vybraných lexikálních prvků v mluvě mladé generace na Znojemsku. Pozornost je zaměřena také na stručný popis některých tvaroslovných a hláskoslovných jevů. Získané poznatky dotazníkovou metodou jsou srovnávány s odbornou literaturou a na základě toho aktualizovány.

Výsledky provedeného výzkumu potvrdily výskyt obecně českých výrazů i některých typických moravismů. Dříve běžné germanismy z mluvy mladé generace téměř vymizely, stejně jako prvky tzv. znojemského nářečí. Bylo dokázáno, že má znojemský region specifický charakter mluvy a vyznačuje se jazykovou heterogenitou.

7 Seznam použité literatury

- Bachmannová, J.: *Regionální jazykový atlas*. Naše řeč 84, 2001, s. 137–139.
- Balhar, J. a kol.: *Český jazykový atlas I*. Praha 1993.
- Balhar, J. a kol.: *Český jazykový atlas II*. Praha 1997.
- Balhar, J. a kol.: *Český jazykový atlas III*. Praha 1999.
- Balhar, J. a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha 2002.
- Balhar, J. a kol.: *Český jazykový atlas V*. Praha 2005.
- Bartoš, F.: *Dialektologie moravská II*. Brno 1895.
- Bělič, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha 1972.
- Cuřín, F. a kol.: *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Praha 1964.
- Čermák, F.: *Manuál lexikografie*. Praha 1995.
- Čižmárová, L.: *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*. Brno 2000.
- Davidová, D., Bogoczová, I., Fic, K., Hubáček, J., Chloupek, J., Jandová, E.: *Mluvená čeština na Moravě*. Ostrava 1997.
- Filipec, J., Daneš, F., Mejstřík, V. a kol.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha 2006.
- Hladká, Z.: *Český jazykový atlas přechází od lexika ke tvarosloví*. Naše řeč 86, 2003, s. 41–43.
- Hugo, J. a kol.: *Slovník nespisovné češtiny*. Praha 2006.
- Jančák, P.: *K jazykovězeměpisné charakteristice česko-moravských a česko-slezských protikladů v slovní zásobě*. Naše řeč 84, 2001, s. 175–183.
- Jančák, P.: *Spisovná a nespisovná slovní zásoba v Českém jazykovém atlase*. Naše řeč 78, 1995, s. 1–8.
- Janků, V. a kol.: *Historie Znojma v obrazech*. Brno 2005.
- Jodas, J., Jodasová, H.: *Moravské na bok / na boku a navrch / navrchu*. In: *Prostor v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem 2007, s. 90–92.
- Jurásek, V., Adam, E.: *Soužití Čechů a Němců na Znojmsku 1938–1945*. Znojmo 2006.
- Karlíková, H.: *Německé výpůjčky v češtině a slovenštině*. Naše řeč 88, 2005, s. 207–213.
- Kloferová, S.: *Český jazykový atlas a výzkum běžné mluvy aneb Co máme a co nemáme*. Naše řeč 89, 2006, s. 11–14.
- Krčmová, M.: *Jazyk mládeže na Moravě*. Naše řeč 60, 1977, s. 113–119.
- Krob, M.: *Znojmo, město památek*. Brno 1974.

Líbal, D., Havlík, L.. *Znojmo*. Praha 1961.

Minářová, E., Müllerová, E.: *Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě*. In: *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha 1988, s. 177–185.

Novák, P.: *Ho Horáku. O nářečích na Znojemsku*. Znojemsko, 1988, s. 4.

Peřinka, F. V.: *Historický místopis; Znojemský okres*. Brno 1904.

Stich, A.: *O spisovné moravštině a jiných „malých“ jazycích*. Naše řeč 83, 2000, s. 260–264.

www.znojmocity.cz

8 Seznam příloh

① Grafické znázornění průzkumu

- Výraz *plesnivý*
- Výraz *chudý*
- Výraz *pupík*
- Aktivně užívané germanismy nadpoloviční většinou respondentů
- Germanismy známé nadpoloviční většině respondentů, avšak nepoužívané
- Germanismy neznámé nadpoloviční většině respondentů

② Mapa znojemského okresu včetně legendy

③ Dotazník

- Dotazník 1
- Dotazník 2